

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2012

Radka Jestřábová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Kritika překladu románu Die Liebhaberinnen Elfriede Jelinekové ve
zpracování překladatelky Jitky Jílkové**

*Translation Criticism of the Novel Die Liebhaberinnen by Elfriede Jelinek in the Translation
of Jitka Jílková*

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Gabriela Veselá, CSc.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 2.1.2012

Radka Jestřábová

Milou povinností je poděkovat na tomto místě především Doc. PhDr. Gabriele Veselé, CSc., pod jejímž vedením tato práce vznikla, dále PhDr. Tomáši Svobodovi, Ph.D., za odbornou pomoc při práci s teoretickým modelem K. Reissové, PhDr. Ivanu Jestřábovi za korekturu textu a v neposlední řadě paní Jitce Jílkové za nesmírnou vřelost, vstřícnost a ochotu pomoci s veškerými dotazy.

Anotace

V diplomové práci je provedena hloubková kritiku překladu rakouského románu *Die Liebhaberinnen* od Elfriede Jelinekové v provedení překladatelky Jitky Jílkové. Kritika vychází z teoretického modelu Kathariny Reissové, který je přiblížen v díle *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*, s mírným rozšířením modelu o hlediska redaktora a styl překladatelský. V závěru práce je představena překladatelka Jitka Jílková, shrnuty získané poznatky a vyhodnoceny s ohledem na rozhovor s překladatelkou o její práci.

Abstract

The central theme of the thesis is an in-depth translation criticism of the Austrian novel *Die Liebhaberinnen* by Elfriede Jelinek in the translation of Jitka Jílková. The criticism is based on the theoretical model of Katharina Reiss which is explored in her work *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. This model is expanded by the role of the editor and translationese style. At the end of the thesis Jitka Jílková is briefly presented, the translation analysis is summarised and evaluated with regard to an interview with the translator about her work.

Klíčová slova

Kritika překladu, sémantické instrukce, lexikální instrukce, gramatické instrukce, stylistické instrukce, redaktor, styl překladatelský, Katharina Reiss, Jiří Levý, Anton Popovič.

Key words

Translation criticism, semantic features, lexical features, grammatical features, stylistic features, editor, translationese style, Katharina Reiss, Jiří Levý, Anton Popovič.

Obsah

I.	ÚVOD	7
1.	Struktura a cíl práce	7
3.	Překlady děl Elfriede Jelinekové a jejich recepce v České republice	11
4.	Román <i>Die Liebhaberinnen</i> a jeho ohlas	12
5.	Obsah románu <i>Die Liebhaberinnen</i>	13
6.	Stylistická analýza románu <i>Die Liebhaberinnen</i>	15
II.	TEORETICKÁ VÝCHODISKA	19
7.	Nástin modelu kritiky překladu Kathariny Reissové	19
7.1.	Textová typologie	19
7.2.	Vnitrojazykové instrukce	19
7.3.	Vnějazykové determinanty	21
7.4.	Hranice kritiky překladu	23
7.5.	Doplnění modelu K. Reissové	24
III.	EMPIRICKÁ ČÁST	25
8.	Kritika překladu	25
8.1.	Sémantické instrukce	25
8.1.1.	Doplnění	25
8.1.1.1.	Adverbia	26
8.1.1.2.	Nomina	26
8.1.1.3.	Partikule	27
8.1.1.4.	Explicitace	27
8.1.1.5.	Ostatní	29
8.1.2.	Výpustky	30
8.1.2.1.	Nominální výpustky	30
8.1.2.2.	Adverbiální výpustky	31
8.1.2.3.	Výpustka celé věty	31
8.1.3.	Významový posun	32
8.1.3.1.	Nominální výrazy	32
8.1.3.2.	Verba	35
8.1.3.3.	Frazeologismy	37
8.1.3.4.	Motivované významové posuny	39
8.1.4.	Shrnutí analýzy sémantických instrukcí	39
8.2.	Lexikální instrukce	39
8.2.1.	Slovní hříčky	41
8.2.2.	Posun v obrazném vyjádření	42
8.2.3.	Polysémie a generalizace	44
8.2.4.	Interference	45
8.2.5.	Převod kompozit	46
8.2.6.	Vlastní jména	48
8.2.7.	Shrnutí analýzy lexikálních instrukcí	48

8.3.	Gramatické instrukce.....	49
8.3.1.	Pasívum x aktivum.....	49
8.3.2.	Chyby na rovině cílového textu.....	50
8.3.3.	Slovosled.....	50
8.3.4.	Eliptičnost originálu x explicitnost překladu.....	51
8.3.5.	Náhrada obecného podmětu konkrétním podmětem.....	52
8.3.6.	Náhrada obecného předmětu konkrétním předmětem.....	52
8.3.7.	Spojení dvou vět do jedné v překladu.....	53
8.3.8.	Rozdělení jedné věty do dvou v překladu.....	53
8.3.9.	Interpunkční znaménka.....	54
8.3.10.	Odlíšné rozdělené odstavců.....	55
8.3.11.	Shrnutí analýzy gramatických instrukcí.....	56
8.4.	Stylistické instrukce.....	58
8.4.1.	Knižní výrazy.....	58
8.4.2.	Ortografie (použití velkých písmen).....	59
8.4.3.	Posun v expresivitě.....	60
8.4.4.	Posun ve vulgaritě.....	61
8.4.5.	Anglicismy.....	62
8.4.6.	Snaha o jazykovou aktualizaci.....	63
8.4.7.	Nezachování repetice.....	64
8.4.8.	Doplnění inkluzivního plurálu.....	65
8.4.9.	Shrnutí analýzy stylistických instrukcí.....	66
8.5.	Vnějazykové determinanty.....	67
8.5.1.	Užší situační zřetel.....	67
8.5.2.	Věcný faktor.....	68
8.5.3.	Faktor místa a času.....	68
8.5.4.	Faktor příjemce.....	68
8.5.5.	Závislost na mluvčím.....	69
8.6.6.	Afektivní implikace.....	69
8.6.7.	Shrnutí vnějazykových determinantů.....	69
8.6.	Životopis překladatelky Jitky Jílkové.....	70
8.7.	Rozhovor s překladatelkou.....	71
IV.	ZÁVĚR.....	73
V.	SUMMARY.....	74
VI.	BIBLIOGRAFIE.....	75

Příloha 1: Přehled vydaných děl Elfriede Jelinekové v českém překladu

I. ÚVOD

1. Struktura a cíl práce

Elfriede Jelineková je jednou z nejvýznamnějších rakouských spisovatelek současnosti. Její díla jsou od roku 2004, kdy obdržela Nobelovu cenu za literaturu, známá po celém světě. Dosud však nebyla provedena žádná podrobná kritika překladu jejích literárních děl. V České republice existují pouze odborné práce zabývající se analýzou jazykové stránky její tvorby, avšak nikoliv kritikou překladu. Jedná se například o práce z roku 2003 od Zuzany Pártlové s názvem *Jazyková rekonstrukce mýtů v literární tvorbě Elfriede Jelinek* (Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, katedra germanistiky) a práce Aleny Trýznové – *Elfriede Jelinek: Lust: die sprach- und gesellschaftskritische Analyse des Romans* z roku 1998 (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, katedra germanistiky). Dále bylo možné dohledat řadu publicistických kritik, žádné se však do hloubky nezaměřují na kvalitu či metodu překladu.

Cílem této práce bude provést hloubkovou kritiku překladu románu *Die Liebhaberinnen* v provedení překladatelky Jitky Jílkové, která je přední překladatelkou próz Elfriede Jelinekové v České republice (viz seznam přeložených děl této spisovatelky na str. 76).

První část práce se krátce zaměří na osobnost Elfriede Jelinekové a její život. Dále bude také uveden obsah analyzovaného románu *Die Liebhaberinnen*, ohlas románu u nás a jeho stylistická analýza, která bude východiskem pro následující kritiku překladu. Závěr první části práce se také zaměří na recepci tvorby Jelinekové v českém literárním kontextu a na postoj Jelinekové k překladům jejích děl.

V druhé části bude uveden model kritiky překladu Kathariny Reissové, který poslouží jako teoretické východisko pro tuto práci. Byl zvolen právě tento model kritiky překladu, protože je do značné míry univerzální, a tím snadno aplikovatelný také na literární text. V empirické části bude provedena kritika románu *Die Liebhaberinnen* dle zvoleného modelu Reissové (s mírným rozšířením modelu o hledisko redaktora a tzv. styl překladatelský). V závěru práce bude překladatelka Jitka Jílková představena a budou shrnuty získané poznatky kritiky překladu a vyhodnoceny s ohledem na rozhovor s překladatelkou. Součástí rozhovoru budou otázky týkající se překladatelských problémů, které vyplynuly z analýzy.

2. Spisovatelka Elfriede Jelineková¹

Elfriede Jelineková se narodila 20. října 1946 v Mürzzuschlagu ve Štýrsku. Vyrůstala s matkou, která na ni kladla vysoké nároky, a s otcem, který trpěl Alzheimerovou chorobou a pomalu se jí ztrácel před očima. Již jako malé dítě navštěvovala Elfriede soukromé hodiny baletu, v šesti letech se začala učit hrát na klavír, již v devíti letech k tomu přibýly zobcová flétna a housle. Vystudovala úspěšně konzervatoř (kde se specializovala na hru na varhany, klavír a zobcovou flétnu) a začala studovat divadelní vědu a dějiny umění na Vídeňské univerzitě. Již v pubertě trpěla těžkými stavy úzkosti a vyhledávala pomoc psychologů, s věkem se její psychický stav zhoršil do té míry, že nebyla schopná vysokou školu dále navštěvovat a po šesti semestrech studium ukončila. V roce 1968 dosahují její úzkostné stavy nejsilnější intenzity – Elfriede stráví celý rok v naprosté izolaci, nechodí vůbec ven mezi lidi. V této době prožívá pravé peklo – onemocnění jejího otce dospělo do stavu, kdy nepoznává ani vlastní rodinu, a matka se usilovně snaží starat o manžela i dceru a přežít naprostou izolaci rodiny – „*Vater, Mutter und Kind versuchten, sich aus dem Weg zu gehen und waren einander ständig ausgesetzt. Die Familie hatte Elfriede Jelinek ohnehin nie als Ort der Geborgenheit erlebt. Jetzt wurde sie vollends zum Schauplatz einer psychischen Ausnahmesituation, eine Erfahrung, die Elfriede Jelinek nachhaltig prägte*“.² Právě takovýto obraz maloměšťanské dysfunkční rodiny se silně napjatými vztahy nalezneme i v románu *Die Liebhaberinnen*.

V roce 1968 nastupuje Friedrich Jelinek do sanatoria a Jelineková dokončuje svou prvotinu – román *bukolit* (vychází však až v roce 1979)³. Krátce poté následuje další román, *wir sind lockvögel baby!*, se kterým vyhrává literární soutěž Innsbrucker Jugendkulturwoche v sekci próza. Do soutěže zasílá i několik svých básniček a vítězí také v sekci poezie. Již u románu *wir sind lockvögel baby!* se začaly ozývat první hlasy kritizující obscénnost v jejích dílech, které ji doprovázejí dodnes. Je důležité podotknout, že již u tohoto románu se styl Jelinekové inspiroval tehdejší uměleckou avantgardou – v románu například nenalezneme velká písmena, z interpunkce pouze tečky, značící konec vět.

V roce 1974 vstupuje Jelineková do strany KPÖ (Kommunistische Partei Österreichs) a téhož roku se vdává za Gottfrieda Hüngsbergera, po pouhých osmi týdnech známosti. Po svatbě žije střídavě ve Vídni a Mnichově, kde pracuje její muž. Ve Vídni bydlí u matky, která

¹ MAYER V./KOBEG R. *Elfriede Jelinek, Ein Porträt*. 1. Auflage. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag, 2006.

² MAYER V./KOBEG R. *Elfriede Jelinek, Ein Porträt*, 1. Auflage. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag, 2006. s. 40.

³ FREIE UNIVERSITÄT BERLIN. *Arbeitsbibliographie zu Elfriede Jelinek 1986-2008*. 12.08.2010 [cit. 2011-05-13]. Dostupné z: <http://www.geisteswissenschaften.fu-berlin.de/v/jelinek/primaerliteratur/erstveroeffentlichungen/index.html>.

i v dospělosti hraje v jejím životě nesmírně důležitou roli: „*Außenstehende beschrieben das Verhältnis als eine Mischung aus totaler Vereinnahmung und bedingungsloser Verehrung. Zu diesem neurotischen Mutter-Tochter-Verhältnis gehörte ein stilles Einverständnis, vereint zu sein gegen den Rest der Welt*“.⁴ Matčin vliv na její osobnost je nejpatrnější v autobiografickém románu *Pianistka*, vydaném v roce 1983, z nějž jasně vystupuje, jak ji matka po celý život vedla, podporovala, motivovala a drezírovala. Jejich vztah lze nejlépe nastínit pomocí citace o postavách z románu *Pianistka*: „*Für ihre Mutter...muss Erika alles sein. Für andere bleibt ihr nichts*“.⁵

Vztah k otci byl jiný. Jak již bylo uvedeno, trpěl Friedrich Jelinek v pozdějším věku Alzheimerovou chorobou, což poznamenalo jeho vztah s dcerou. I před propuknutím nemoci bylo pro něj obtížné s Elfriede navázat bližší vztah, protože byl zase ve spárech své ženy, která mu zcela zasvětila svůj život – během druhé světové války se s ním na výzvu úřadů dokonce opakovaně odmítala rozvést, přestože byl tzv. Mischling. Právě druhá světová válka se na Friedrichu Jelinekovi natolik silně psychicky podepsala, že se začal čím dál více stahovat do sebe. Jelinek sice nebyl deportován do koncentračního tábora jako tolik jiných, ale musel pracovat ve zbrojním průmyslu, podporoval tím režim, který ho pronásledoval a který ho klasifikoval jako méněcenného člověka. S následky války se potýkal až do své smrti v roce 1969. Jeho vztah k dceři lze označit jako zdvořilý, ale rozhodně ne bezvýznamný – dceru, stejně jako matka, silně ovlivnil, a to zejména po jazykové stránce. Jelinekův jazyk byl vytříbený, vznosný, zároveň knižní, vynikal slovními hříčkami a výřecností, které jsou tak příznačné pro díla Jelinekové. Sama spisovatelka vztah k otci definovala takto: „*Es gab einen Vater, der mich nicht gerettet hat vor dieser Mutter, aber er hat mir wenigstens die Sprache gegeben, so dass ich subversiv, mit Sprache, in einer Weise untendurch tauchte, wo mir die Autorität nicht folgen konnte*“.⁶ Dětství bez silné postavy otce, který Jelinekovou spíše pasivně doprovázel životem, se také odráží u jejích románových postav – většina rodin nemá otce a pokud ano, tak je to v nejlepším případě postava otce mrzáka. Například v analyzovaném románu *Die Liebhaberinnen* je Erichův otčím zlomyslný astmatik, v románu *Die Ausgesperrten* má Otto Witkowski pouze jednu nohu a v dramatu *Clara S.* je Robert Schumann choromyslný.⁷

Od poloviny sedmdesátých let život Jelinekové plyne klidně. Střídavě žije s matkou a se svým mužem, intenzivně píše a její popularita roste s rostoucím seznamem vydaných děl,

⁴ MAYER V./KOBEG R. *Elfriede Jelinek, Ein Porträt*. 1. Auflage. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag, 2006. s. 112.

⁵ MAYER V./KOBEG R. *Elfriede Jelinek, Ein Porträt*. 1. Auflage. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag, 2006. s. 114.

⁶ MAYER V./KOBEG R. *Elfriede Jelinek, Ein Porträt*. 1. Auflage. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag, 2006. s. 124.

⁷ BARTSCH, K./HÖFLER G.A. *Elfriede Jelinek*. Graz: Literaturverlag Droschl, 1991. s. 251.

úměrně však roste i tábor jejích kritiků. V roce 2000 umírá matka Jelinekové, o čtyři roky později je Jelinekové udělena nejvyšší literární pocta, Nobelova cena za literaturu za „*hudební tok hlasů a protihlasů v jejích románech a dramatech, které s mimořádnou jazykovou nálehavostí odhalují absurditu společenských klišé a jejich podmanivou sílu*“.⁸ Jelineková se však slavnostního předávání neúčastní, úzkostné stavy, které jí provází od dospívání, jí to nedovolí. Až do dnešního dne žije v ústraní a svou tvorbu realizuje především na svých webových stránkách <http://www.elfriedejelinek.com>, kde lze nalézt rozsáhlou publikační činnost, sahající až do roku 1999. Na těchto stránkách je také zveřejněný román *Neid* z roku 2008, který Jelineková nevydala knižně, nýbrž ho ponechala v čistě elektronické a všem dostupné formě.

⁸ NOBEL MEDIA AB. *The Nobel Prize in Literature 2004* [online] c2011. [cit. 2011-10-09]. Dostupné z: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/2004. (překlad R.J.)

3. Překlady děl Elfriede Jelinekové a jejich recepce v České republice

Díla Elfriede Jelinekové se překládají relativně krátkou dobu. Významný byl z tohoto hlediska rok 2004, kdy se po obdržení Nobelovy ceny za literaturu stala známou a váženou autorkou i v našem literárním prostředí, jak je například patrné z titulku článku z roku 2004 v týdeníku *Respekt*: „*Elfriede Jelineková u nás zatím není příliš známá. Tato situace se ovšem brzy změní*“.⁹ Pro úplný přehled překladů jejích děl do češtiny viz příloha na str. 76.

Recepce děl Elfriede Jelinekové v Čechách je vesměs pozitivní, lze ji shrnout tak, že odpovídá ohlasům ve většině ostatních zemí (viz například článek *Ocenění Jelinekové budí překvapení* v MF DNES ze dne 9.10.2004) – panuje zde uznání (za udělení Nobelovi ceny), ale velmi rychle se připomínají kontroverzní stránky jejích děl: „*Ocenění Rakušanky Elfriede Jelinekové letošní Nobelovou cenou za literaturu, vyvolalo nadšené i rozpačité reakce ve veřejných a umělecko-kritických kruzích. S podobně ambivalentním přijetím se tvorba této autorky setkává už téměř čtyřicet let, a to i ze strany těch, kdo ji oceňují a uznávají její velikost a současně kontroverznost*“.¹⁰

Na tomto místě je nutné také zmínit přístup Jelinekové k překladům svých děl.

V rozhovoru pro MF DNES Jelineková uvádí: „*Při překladu by se vlastně měla přidat nová třetina textu, aby tak vznikla syntéza mé řeči a toho, jak má překlad vyznít. To může v zásadě udělat jenom ten, kdo je sám spisovatelem. Bohužel pro mě*“.¹¹ Dále také pro deník *Frankfurter Allgemeine Zeitung* uvádí: „*Ich stehe in der Traditionslinie der Wiener Gruppe. Vom frühen Wittgenstein über Karl Kraus bis zur Wiener Gruppe ist das eine sehr sprachzentrierte Literatur, die eigentlich weniger mit Inhalten arbeitet als mit der Lautlichkeit, mit dem Klang von Sprache. Und das lässt sich nicht übersetzen*“.¹² V prvním citátu se jedná o přímou výzvu k volnému překladu, téměř k adaptaci děl. Analýza překladu v kapitole 8 ukáže, zda překladatelka z této spisovatelčiny rady vycházela.

⁹ PAŠMIK, J. *Nobelova cena pro Pianistku*. *Respekt* [online], 11.-17.10.2004 [cit. 2011-10-09]. Dostupné z: [http://respekt.ihned.cz/index.php?p=R00000_d&&article\[id\]=36227880](http://respekt.ihned.cz/index.php?p=R00000_d&&article[id]=36227880).

¹⁰ AUGUSTOVÁ, Z. *Causa Elfriede Jelinek*. *Reflex* [online], 02.04.2005 [cit. 2011-10-09]. Dostupné z: <http://www.reflex.cz/clanek/stary-reflex-reflex-cz/17348/causa-elfriede-jelinek.html>.

¹¹ DOLANSKÁ, N. *Člověka nesmí přejít zdravá zlost*. *MF DNES* [online], 24.10.2004 [cit. 2011-10-09]. Dostupné z: http://kultura.idnes.cz/cloveka-nesmi-prejit-zdrava-zlost-drx-/literatura.aspx?c=A041022_191227_literatura_gra.

¹² GROPP, Rose-Maria, SPIEGEL, Hubert. *Ich renne mit dem Kopf gegen die Wand und verschwinde*. *Frankfurter Allgemeine Zeitung* [online], 8.11.2004 [cit. 2011-21- 11]. Dostupné z: <http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/elfriede-jelinek-ich-renne-mit-dem-kopf-gegen-die-wand-und-verschwinde-1196979.html>.

4. Román *Die Liebhaberinnen* a jeho ohlas

Román *Die Liebhaberinnen* vychází v Rakousku již v roce 1975, první vydání překladu ve zpracování Jitky Jílkové vychází však až v roce 1999 (druhé vydání vychází v roce 2008). V České republice vzbudilo vydání tohoto románu ohlas, jak dokládá například článek Zuzany Augustové v *Literárních novinách*. Autorka u příležitosti vydání vůbec prvního českého překladu románu E. Jelinekové v České republice věnuje této spisovatelce rozsáhlý prostor, ve kterém českým čtenářům Jelinekovou představuje spolu s románem *Milovnice*. V tomto článku Z. Augustová mistrně vystihuje samou podstatu románu, kterou popisuje následovně: „Právě v autorčině vypravěčském chladu a protokolárnosti její prózy lze tušit velmi osobní obžalobu a skrytý pocit s tisíci žen, které ne proto, že jsou slabší nebo horší, ale pro pouhý fakt slabosti jsou už předem odsouzeny: k trestu smrti nebo na doživotí. Autorce se přitom daří několikerý další paradox: plakátovými, ‚povrchními‘ prostředky, jež vykreslují neindividuální osud, se dotknout čehosi důležitého v něm. Daří se jí [Jelinekové], téměř ‚propagandistickým‘ jazykem vznést jednoduchý humánní požadavek. A ‚psát‘ přitom bolest bezbolestným způsobem“.¹³ Další články, které se zabývají vydáním překladu jsou mimo jiné *Zrcadlový příběh aneb Milovnice hrozí zleva*¹⁴ od Lenky Jungmannové či článek *Léčivo z Rakouska*¹⁵ od Petry Civínové.

¹³ AUGUSTOVÁ, Z. Anti-román *Milovnice*. *Literární noviny* [online], 9. 2. 2000 [cit. 2011-12-04]. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNIII/11.2000/7/10.png>.

¹⁴ JUNGMANNOVÁ, Lenka. *Zrcadlový příběh aneb Milovnice hrozí zleva*. *Lidové noviny*, 12, 23.11.1999, č. 273, s. 21.

¹⁵ CIVÍNOVÁ, Petra. *Léčivo z Rakouska*. *Host*, 15, 1999, č. 10, Příl. Recenzní příloha, s. VI-VII.

5. Obsah románu *Die Liebhaberinnen*

Román *Die Liebhaberinnen* má dvě dějové linie, které se pravidelně střídají po kapitolách a které sledují příběhy Brigity a Pauly. Jedná se o značně odlišné postavy – Brigita je vypočítavá a do značné míry ambiciózní žena, která se upne na nepříliš přitažlivého a nepříliš inteligentního Heinze, od kterého si slibuje lepší a hlavně zajištěnou budoucnost. Patnáctiletá mladičká Paula má zase velké ideály o lásce a životě s milovaným mužem, dětmi a domečkem, o ty je však na konci románu připravena. I přes povahové odlišnosti spojuje obě postavy řada důležitých aspektů – například podřízenost mužům či touha po lepším životě.

Brigita pracuje u pásu v továrně na výrobu podprsenek a schází se s Heinzem, který se učí elektromechanikem. Brigitě se Heinz fyzicky hnusí, hnusí se jí i jeho rodiče, které jí otevřeně opovrhují, ale přesto se na něj upne, protože ví, že jí s ním čeká zajištěný život, hmotné jistoty. Bojuje o něj se sokyní Zuzi do vítězného konce, tedy těhotenství, které k ní Heinze nadobro upoutá. Následuje svatba, Heinz vystěhuje rodiče z domku, kam se nastěhuje s Brigitou, podniká a je úspěšný. Z Brigity se stává spokojená korpulentní žena v domácnosti, stará se o svého Heinze a ukřičené dítě, které se jí hnusí stejně jako manžel.

Na rozdíl od Brigity chce Paula v životě něčím být, a tak se rozhodne učít švadlenou, přestože to je v její rodině naprosto neočekávaný krok. Rodina je přesvědčena, že ženy se mají vdát, být v domácnosti, pečovat o muže a hlavně nesmějí mít větší ambice, než starat se o teplo domova. Bohužel má Paula ale také hlavu plnou ideálů a představ o lásce, které načerpala převážně z filmů, a tak se z mladistvé zamilovanosti pomiluje s místním krasavcem Erichem. Otěhotní a její rodina se snaží přivodit jí potrat krutým zacházením a těžkou prací, ale dítě přesto přežije. Erich si odmítá Paulu vzít a ta se tak jako svobodná nastávající matka stává terčem útoků celého města. Až po smrti Erichova autoritativního otce a dlouhém domlouvání svolí k sňatku. Je to však špatná volba – Erich je sice krasavec, ale s velmi vřelým vztahem k alkoholu. Rozumu příliš také nepobral, zajímá se jen o motorky a auta, řídit je však sám nemůže, protože ani po řadě pokusů neuspěl u řídičských zkoušek. Řidičský průkaz získává tedy alespoň Paula a vozí svého muže a děti na výlety. Zdá se, že Paulin sen o krásném muži a dětech se splnil. Jen kdyby jí Erich nebil a veškeré peníze, co vydělá jako lesník, nepropil. A tak se Paula nešťastnou shodou okolností uchýlí k prostituci, aby měla čím financovat svůj sen o domečku se zahrádkou, kde si hrají děti a kde se stará o svého muže. Je však prozrazena a zavržena rodinou a společností. Erich se s ní rozvádí a Paula přichází

o děti. Na konci románu Paula pracuje ve stejné továrně, kde na začátku příběhu pracovala Brigita, u stejného pásu. Kruh se tak uzavírá.

6. Stylistická analýza románu *Die Liebhaberinnen*

Před provedením stylistické analýzy románu *Die Liebhaberinnen*, je nutné nejprve definovat, co přesně bude jejím předmětem. Nejlépe ho definuje F. Čermák v díle *Jazyk a jazykověda*: „*Styl (sloh) se vždy opírá o volbu (v souladu s cílem a zamýšlenou funkcí projevu) a jeví se jako určitý (alternativní) způsob organizace textu, resp. (alternativních) jazykových jednotek*“.¹⁶ Analýza se také zaměří na hlavní témata tohoto románu, protože úzce souvisí s tím, jak autorka pracuje s jazykovými prostředky – Jelineková deformuje jazykové struktury, a tak na jazykové rovině boří mýty a tradice.

Román *Die Liebhaberinnen* představuje román tzv. Anti-Heimatliteratur, který jde proti tradici tzv. Heimatrománů (literatura domoviny), tedy románů o dobrých a morálních lidech, kteří žijí na venkově obklopeni přírodou a kteří žijí podle dávných tradic a hodnot. Román *Die Liebhaberinnen* lze označit za parodii žánru literatury domoviny, protože život na malém městě v tomto díle má daleko do jakékoliv idyličnosti, naopak je prezentován z té nejhorší stránky.

Z hlediska funkčních stylů spadá toto dílo do stylu uměleckého, hlavní funkcí díla je působit na čtenářovy emoce, této funkci je podřízena volba jazykových prostředků. Funkce emotivně sdělná je zde spojena s funkcí estetickou.¹⁷

Román podléhá silné formální organizaci: „*Paulas Schicksal ist Brigittes exakt entgegengesetzt, dazwischen schaltet sich eine Erzählstimme ein, die die sozialrealistische Handlung sarkastisch unterläuft*“.¹⁸ S železnou pravidelností se střídají kapitoly vždy zaměřené na jednu z postav, začátek románu je navíc uveden krátkou předmluvou a ukončen doslovem. Román lze charakterizovat jako cyklický – končí totiž velmi podobně jako začíná. V doslovu je citována značná část předmluvy, doplněno je pouze shrnutí osudu Pauly. Zdá se, že nedošlo k žádnému vývoji, život na malém městě plyne stejně na začátku románu i na konci, z hlavních postav se tak stávají pouze jakési figurky ve hře, která buď dopadne dobře (jako u Brigity) nebo zle (jako u Pauly).

Vypravěč v 3. osobě čísla jednotného je vypravěčem objektivním, zároveň je vševědoucí – zná nejnítěrnější myšlenky hlavních postav. Jak vyplývá z výše uvedeného citátu, je velmi sarkastický, což samozřejmě souvisí s hlavními tématy díla, která boří četná ustanovená klišé.

¹⁶ ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda*. Praha: Karolinum, 2004. s. 94.

¹⁷ BEČKA, J.V. *Česká stylistika*. 1. vydání. Praha: Academia, 1992. s. 31.

¹⁸ MAYER V./KOBEG R. *Elfriede Jelinek, Ein Porträt*. 1. Auflage. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag, 2006. s. 79.

V raných dílech, ke kterým patří i tento román, využívá Jelineková tzv. montážní metodu, která je charakterizována „*vkládáním fragmentů reality*“ do textu.¹⁹ Projevuje se to zejména v románu *wir sind lockvögel baby!*, dále v *bukolitu*, *Michaelovi*, ale právě také v románu *Die Liebhaberinnen*. Jedná se o spojení různých druhů textů do literárních konstrukcí a o nové způsoby vyjadřování – mísí se zde spisovný jazyk, hovorový jazyk, vnitřní monolog, dialog, asociace či proud vědomí. Charakteristické pro tuto metodu je zdánlivá neslučitelnost spojovaných částí textu.²⁰ Styl románu *Die Liebhaberinnen* nese také avantgardní rysy – dochází k téměř úplné eliminaci velkých počátečních písmen (na začátku vět, u podstatných jmen i u vlastních jmen), jsou zde četné repetice slov i vět, zkratky místo celých slov (*männl.* místo *männlich* apod.) a emotivně, případně expresivně zabarvená slova jsou naznačena kapitálkami.

Jelineková se ke své metodě vyjadřuje takto: „*Meine Arbeitsweise funktioniert, wenn es mir gelingt, die Sprache zum Sprechen zu bringen, durch die Montage von Sätzen, die verschiedene Sprachen miteinander konfrontiert, aber auch durch Veränderung von Worten oder Buchstaben, die im Idiom verhüllte Aussagen entlarvt*“.²¹ Touto metodou autorka vytváří nečekané souvislosti a podává realitu z neotřelé perspektivy. Častým používáním paralelních konstrukcí a repetice dociluje pocitu odcizení a prázdnoty a zároveň je zde docíleno zajímavého efektu tím, že současně vyzdvihuje jednotlivé opakované jevy. Autorčin styl je tedy analytický, až manýristický, jak vyplývá ze studie Inge Arteelové, která cituje Gustava René Hockeho: „*Die manieristische Schreibkunst ist der Versuch, durch Kalkül das Berechenbare der Künstlichkeit mit dem Unberechenbaren des Phantastikon zu vereinen*“.²²

Významným rysem autorčina stylu je také jazyková hra. Jelineková nenarušuje jen obvyklé kontexty, v jejich textech je doslovný význam sdělení modifikován, zpochybněn nebo zasazen do zcela nového významového kontextu, a to celé v rámci vypravěččina plánu; mohli bychom tento postup označit jako „*der erzählerische Kalkül*“²³. Nejlepší ilustrací jazykových her jsou následující příklady: „*da sich die paulamutta also nichts mehr wünschen kann, weil es zu spät dafür ist, ist sie wunschlos glücklich*“²⁴ nebo „*auch hier nähren Frauen,*

¹⁹ SCHESTAG, U. *Sprachspiel als Lebensform: Sprachuntersuchungen zur erzählenden Prosa Elfriede Jelineks*. Bielefeld: Aisthesis Verl., 1997, s. 45.

²⁰ SCHESTAG, U. *Sprachspiel als Lebensform: Sprachuntersuchungen zur erzählenden Prosa Elfriede Jelineks*. Bielefeld: Aisthesis Verl., 1997, s. 49.

²¹ SCHESTAG, U. *Sprachspiel als Lebensform: Sprachuntersuchungen zur erzählenden Prosa Elfriede Jelineks*. Bielefeld: Aisthesis Verl., 1997, s. 43-44.

²² HOCKE, G.R. *Manierismus in der Literatur*. Reinbek bei Hamburg: 1959. s. 20.

²³ SCHESTAG, U. *Sprachspiel als Lebensform: Sprachuntersuchungen zur erzählenden Prosa Elfriede Jelineks*. Bielefeld: Aisthesis Verl., 1997, s. 73.

²⁴ JELINEK Elfriede. *Die Liebhaberinnen*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag, 2008. s. 75

*was ihnen liegt. sie nähern nicht, was ihnen liegt, sondern das nähern an sich liegt den Frauen schon im Blut“.*²⁵

Dalším výrazným rysem její tvorby je silná ironie a sarkasmus. Uda Schestagová podstatu této ironie shrnuje jako destrukci mýtů a tradic, autorit a diskursu, jako kritické vykreslení postav a situací.²⁶ Jelineková své postavy rozhodně nešetří – s mrazící distancovaností odhaluje jejich nejniternější myšlenky a pocity. Přitom nepopisuje postavy jako takové, ale spíše typy, zástupce nižší třídy, které v románu nepustí ke slovu. Její postavy nemají ani příjmení, nemají vlastní tvář, tím vzniká od nich odstup a sarkastické hodnocení jejich jednání získává o to krutější ráz. Tento odstup je posílen četnými krátkými asyndetickými větami, které z textu odstraňují veškeré napětí. Tyto věty mají často povahu mrazivých absolutistických tvrzení: „*am ende ihrer jugend holen sich die jungmänner eine tüchtige, sparsame frau ins haus. ende der jugend. anfang des alters*“.²⁷

Snad nejdůležitějším tématem tohoto románu je rozbití idealistické představy o rodině a absence mezilidské intimity, tedy naprostá absence normálních lidských vztahů. Románové postavy žijí v distancovaných vztazích, které Jelineková prezentuje téměř jako druh přesně vykalkulované obchodní transakce, která zlepšuje sociální postavení – vdané ženy jsou váženější než ženy nevdané, a ty nevdané s dítětem jsou na nejnižší příčce sociálního žebříčku. Absence intimity a zvrácené mezilidské vztahy se silně projevují v kapitolách o Brigitě, které se Heinz hnusí, přitom před ním velmi talentovaně hraje divadlo zamilované obdivující přítelkyně. Nejabsurdnější na této komedii je, že ani Heinz o Brigitu nestojí a myslí si, že má na víc. Jelineková nejen na příkladě těchto dvou postav, ale i dalších, bez přikreslení popisuje, jak muži zakládají rodinu, aby získali postavení na malém městě, ženy zase, aby byly finančně zajištěné, láska ani jednomu není motivací. A právě proto, že na každé straně vztahu je motivací určitý druh vnější nutnosti, vznikají vztahy prázdné, které se rychle plní nenávisť nejen k partnerovi, ale také k dětem.

V románech Jelinekové často hrají důležitou roli média a televize, toto téma je obzvláště silné v románu *Michael* a nalezneme ho také v románu *Die Liebhaberinnen*: „*in italien was ich überhaupt nicht, noch nie, und der fernseher ist viel interessanter, da sieht man die ganze welt, ohne, dass man gleich in ihr drinnensein möchte oder müsste*“.²⁸ Jelineková používá televizní svět jako určitý druh nadreality, protože tato realita nabízí

²⁵ JELINEK Elfriede. *Die Liebhaberinnen*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag, 2008. s. 6.

²⁶ SCHESTAG, U. *Sprachspiel als Lebensform: Sprachuntersuchungen zur erzählenden Prosa Elfriede Jelineks*. Bielefeld: Aisthesis Verl., 1997. s. 151.

²⁷ JELINEK Elfriede. *Die Liebhaberinnen*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag, 2008. s. 142.

²⁸ JELINEK Elfriede. *Die Liebhaberinnen*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag, 2008. s. 19.

příběhy se šťastným koncem. V románu *Die Liebhaberinnen* je zejména Paula ovlivněna mediálním světem ve svých představách o lásce a mužích. Ve chvíli, kdy je konfrontována se skutečnou, nepřikreslenou realitou – těhotenstvím s mužem, který o ni nestojí, se o to víc upne k lásce, jak ji zná z filmů, k domečku se zahrádkou a dvěma dětmi, k péči o hodného a pracujícího manžela. Toto téma se ve stylu sice neprojevuje tak silně jako v díle *Michael*, ale přesto se zde vyskytují četné hyperboly, často posílené opakováním v mírných obměnách, a zejména se toto téma projevuje v používání klišé ze světa časopisů a filmů: „*paula hat einmal über bestimmte männer gelesen, die in einer gewohnten umgebung wie die panther in einem dschungel gewirkt haben. fremdartig, gefährlich und angenehm fürs auge und herz. sie hätte nie geglaubt, dass sie selbst in ihrer gewohnten wohnküche einmal einen mann haben würde, der dort wie ein gefährlicher panter in einem gefährlichen dschungel wirken würde...gleich sucht paula in der wochenendzeitschrift die stelle mit dem panther, da ist sie ja!*“.²⁹

Na závěr je nutné také zmínit téma násilí, které je v tomto románu všudypřítomné, je součástí všech mezilidských vztahů – násilí je páchané rodiči na dětech, na partnerech, na rodičích. Je přítomné i na jazykové rovině, podle Marie E. Brunnerové zde dochází k jazykové deformaci i těch nejmenších částí textu, například prostřednictvím překroucených metafor či již uvedené montážní metody.³⁰ Jelineková se ke své práci s jazykem vyjadřuje takto: „*Ich schreibe bewusst schablonenhaft, schwarzweiß, um Strukturen erkennen zu lassen, die zu wenig sichtbar sind... Es geht nur um...Entmythologisierungsvorgänge, darum, polemisch und aggressiv Sachverhalte zu skelettieren*“.³¹

²⁹ JELINEK Elfriede. *Die Liebhaberinnen*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag, 2008. s. 41.

³⁰ BRUNNER M.E. *Die Mythenzertrümmerung der Elfriede Jelinek*. Neuried: Ars Una Verlag, 1997. s. 128.

³¹ BRUNNER M.E. *Die Mythenzertrümmerung der Elfriede Jelinek*. Neuried: Ars Una Verlag, 1997. s. 144.

II. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

7. Nástin modelu kritiky překlady Kathariny Reissové³²

7.1. Textová typologie

Reissová v knize *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik* přichází s modelem kritiky překlady, jehož východiskem je výchozí text, nikoliv text cílový (z toho vychází například G. Toury). Prvním krokem v jejím modelu je zaměření na jazyk a jeho funkci v daném textu. Vychází zde z klasifikace Karla Bühlera a jeho rozdělení na tři jazykové funkce: *Darstellungsfunktion*, *Ausdrucksfunktion* a *Appellfunktion* (zobrazovací funkci, výrazovou funkci a apelovou funkci). Reissová zdůrazňuje, že v textech většinou nebývá zastoupena pouze jedna z těchto funkcí, avšak často jedna z nich převažuje. A právě podle této převažující funkce lze rozlišit celkem čtyři druhy textů:

- a) *inhaltsbetonte Texte* / texty zaměřené na obsah (zde převažuje zobrazovací funkce)
- b) *formbetonte Texte* / texty zaměřené na formu (zde převažuje výrazová funkce)
- c) *appellbetonte Texte* / texty zaměřené na apel (zde převažuje apelová funkce)
- d) *audiomediale Texte* / audiomediální texty

Do poslední kategorie (audiomediální texty) Reissová řadí texty, které jsou zaznamenány písemně, avšak příjemci s nimi přicházejí do styku pomocí nejazykového média mluvenou formou (např. zprávy v rozhlase, televizi, rozhlasové hry apod.). Určení typu textu podle jeho převažující funkce je pro Reissovou důležité, protože pomáhá stanovit správnou překladatelskou strategii – kritik překlady se ve své analýze tedy nejprve zaměřuje na to, zda překladatel zachoval hlavní funkci textu.

7.2. Vnitrojazykové instrukce

Druhým krokem v kritice překlady dle Reissové je zkoumání jazykové stránky překlady v kategorii, kterou nazývá vnitrojazykové instrukce (*innensprachliche Instruktionen*). Zaměřuje se zde na optimální ekvivalenty na jazykové rovině. K určení

³² REISS, K. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. Würzburg: Max Hueber Verlag, 1971.

optimálního ekvivalentu je nutné prozkoumat jazykový kontext, je také důležitý vnějazykový situační kontext (tomu se Reissová věnuje v kategorii pragmatických instrukcí, neboli *außersprachliche Determinanten*). Celkem Reissová rozlišuje čtyři vnitrojazykové instrukce:

a) sémantické instrukce

Nejsou-li tyto instrukce dodrženy, není zachován obsah textu a jeho celkový smysl, dochází zde ke ztrátě ekvivalence (*Äquivalenz*). K chybám v analýze sémantických instrukcí patří například nepochopení polysémie či homonymie, chybná interpretace originálu, výpustky a doplnění informací, které v originále nejsou. Ke správné analýze těchto instrukcí je nutné znát jazykový kontext slov a slovních spojení, tedy mikrokontext (jev v jednotce menší než věta) a makrokontext (nadvětné úseky).

b) lexikální instrukce

Reissová u analýzy těchto instrukcí klade silný důraz na adekvátnost (*Adäquatheit*) převodu lexika. Uvádí, že není adekvátní překládat doslova na úrovni lexika, protože slovní zásoba dvou jazyků si nemusí plně odpovídat. V této kategorii se posuzuje, zda překladatel adekvátně převedl odbornou terminologii, vyvaroval se tzv. faux amis, adekvátně převedl metafory, slovní hry, idiomatická slovní spojení, přísloví apod. Nesmí se zapomínat na zařazení textu k určitému textovému typu, protože například u textu s hlavní funkcí zobrazovací se nepovažuje za chybné nepřeložit metaforu metaforou a místo toho obraz popsat neidiomaticky, protože nejdůležitější je zachovat hlavní funkci textu, tedy předat informace.

c) gramatické instrukce

Zde je hlavním kritériem hodnocení správnost (*Korrektheit*) převodu gramatických kategorií. Analýza se zaměří např. na převod interpunkce či shodný slovesný čas v originále a překladu. Samozřejmě se také analyzují gramatické chyby v cílovém jazyce. Reissová u těchto instrukcí zdůrazňuje propojenost se stylem – překladatel se nemusí přesně držet výchozí gramatické struktury, pokud jiná strukturu lépe odpovídá stylu originálu.

d) stylistické instrukce

V těchto instrukcích se hodnotí, zda překlad vykazuje plnou shodu (*volle Korrespondenz*) s originálem. Kritik se mimo jiné zaměřuje na to, zda překladatel správně převedl rozdíly mezi mluveným jazykem a jazykem vypravěče, zda zohledňuje autorův styl (např. opakující se slova) či zda závažně nemění styl originálu. Reissová u této kategorie podotýká, že

představuje pro překladatele výzvu, protože zde hrozí tendence zlepšovat text po stylistické stránce. Samozřejmě opět, stejně jako u ostatních instrukcí, je nutné nejprve stanovit hlavní funkci textu a až poté lze hodnotit posuny a snahy o vylepšení stylu originálu jako chybné či vhodné.

Reissová dále zdůrazňuje, že jednotlivé instrukce mají odlišný význam podle převažující funkce textu – u textu s hlavní funkcí zobrazovací se klade důraz zejména na dodržení sémantických instrukcí, tedy zachování celkového smyslu sdělení. Naopak u textů s hlavní funkcí výrazovou se klade důraz na zachování plné shody u stylistických instrukcí.

7.3. Vnějazykové determinanty

Poslední důležitou kategorií, kterou Reissová ve svém modelu kritiky překladu uvádí, jsou vnějazykové determinanty (*außersprachliche Determinanten*). Jsou to ty faktory, které vedou autora textu k volbě konkrétních jazykových prostředků. Souhrn vnějazykových faktorů, které tuto volbu určují, formuje konečný obraz textu, proto je Reissová označuje za determinanty.

a) Užší situační zřetel (*der engere Situationsbezug*)

Bez pochopení situace či světa v díle není překladatel schopný zvolit správné ekvivalenty. I kritik překladu se musí vcítit do situace či světa v textu, aby dokázal posoudit, zda volba určitých lexikálních ekvivalentů je oprávněná a zda nedošlo k posunu na sémantické rovině.

b) Věcný faktor (*der Sachbezug*)

Zde se jedná o znalosti potřebné k porozumění originálu, nejde pouze o znalost slov, ale o celkové pochopení toho, o čem se v textu mluví. Bez tohoto pochopení nevolí překladatel adekvátní lexikální ekvivalenty. Tyto znalosti by měl mít i kritik při posuzování překladu. Reissová uvádí, že věcný faktor je důležitý zejména u odborných textů, ve kterých se musí správně převádět terminologie pro cílové čtenáře.

c) Faktor času (*der Zeitbezug*)

Toto je důležitý faktor, pokud je text zakotven v nějaké konkrétní historické epoše. V překladu se pak musí respektovat doba, kdy dílo vzniklo (tzn. zjednodušeně řečeno

překlad románu z 18. století by neměl vypadat jako dílo současné). Tento faktor je také nutné brát v potaz při hodnocení překladu staršího díla, protože tato díla se překládají jazykem, který je v jiném stádiu vývoje než jazyk původní.

d) Faktor místa (*der Ortsbezug*)

V této kategorii se Reissová zaměřuje převážně na reálie a jevy, které jsou úzce spojeny se specifickým místem či národem. Odkazy k jevům, které jsou vázané na místo vzniku textu a které nemusí cílový čtenář znát, by překladatel při převodu měl brát v potaz. S tím je spojený problém „*chybějící shody představ, hodnot a asociací*“.³³ Reissová u výrazů, které jsou silně vázané na výchozí kulturu, uvádí následující možné překladatelské postupy:

- i. výpůjčka (např. výraz kolchoz),
- ii. kalkový překlad (např. mrakodrap),
- iii. převzetí cizího výrazu v překladu a jeho vysvětlení pomocí poznámky pod čarou,
- iv. vysvětlující překlad (např. kostel Sacré-Coeur).

Zdůrazňuje, že překladatel musí vždy podle druhu textu zvážit, k jakému řešení se uchýlit. Při kritice překladu je důležité, aby kritik byl schopný odhalit důvody, proč se překladatel uchýlil k danému řešení, a aby hlavně poznal, že překlad je motivovaný právě vázaností na výchozí kulturu.

e) Faktor příjemce (*Empfängerbezug*)

Příjemcem v této kategorii Reissová myslí čtenáře či posluchače výchozího textu, nikoliv potenciálního příjemce překladu. Při hodnocení této kategorie se kritik zaměřuje na čtenáře, které chtěl autor původního textu svým dílem oslovit a kvůli kterým zvolil konkrétní jazykové prostředky. Jazykové prostředky, které mohly být tímto zřetelem ovlivněny, jsou mimo jiné idiomatická spojení, citáty, přísloví, metafory apod. Překladatelovou prací je text převést tak, aby byl součástí cílového kulturního kontextu, a byl tedy pro cílové čtenáře pochopitelný. Je na kritikovi, aby posoudil úspěšnost tohoto převodu.

³³ REISS K. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. München: Max Hueber Verlag, 1971. s. 77. (překlad R.J.)

f) Závislost na pisateli (*Sprecherabhängigkeit*)

Zde je jedná o analýzu specifických rysů autorova idiolektu, které by překladatel při převodu měl zachovat, jedná se o rysy jak na lexikální, stylistické, tak i na gramatické rovině. Míra zachování autorova idiolektu závisí na druhu textu – u textů s převažující funkcí výrazovou bude důležité idiolekt zachovat.

g) Afektivní implikace (*affektive Implikationen*)

Touto kategorií Reissová myslí hodnocení celkového vyznění textu (zda je tam mimo jiné náznak ironie, sarkasmu, emfáze, rozčilenosti apod.). V této kategorii se také analyzují vulgarismy či jakékoliv druhy výkřiků a zvolání.

7.4. Hranice kritiky překladu

V rámci objektivních hranic kritiky překladu Reissová uvádí například situaci, kdy překlad slouží jinému účelu než originál a nese s sebou tedy nutně posuny oproti originálu. Kritik překladu musí rozpoznat tuto novou funkci a zohlednit ji ve své analýze. V kritice překladu tak přibývá nová kategorie – funkční (vedle literární, jazykové a pragmatické).

U subjektivních hranic kritiky překladu Reissová uvádí interpretační dovednosti překladatele a jeho osobnost. U těchto dvou vlastností dochází kritik skutečně na absolutní hranice kritiky překladu, protože jsou posuzovány subjektivně. Překladatel je v obtížné situaci, protože, jak uvádí R. Politzer: „...*překladatel musí činit rozhodnutí, jejichž motivace není zřetelná z originálního textu*“.³⁴ Interpretaci Reissová chápe v tom nejširším slova smyslu jako hermeneutický proces, který začíná již samotnou četbou originálu. Každý překlad je tedy výsledkem interpretace, která je ovlivněna osobností překladatele, jeho vzděláním, dobou, ve které žije, osobním vnímáním stylu, jazykovými schopnostmi atd. Reissová uvádí jako všeobecně uznávanou skutečnost, že v překladu nelze zachovat všechny hodnoty originálu. Během kritiky překladu nelze tedy hodnotit každý posun negativně. Z toho vyplývá důležitý závěr, že kritik musí při svém soudu odůvodnit pozitivní či negativní hodnocení a nakonec se pokusit navrhnout vhodnější řešení.

³⁴ REISS K. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. München: Max Hueber Verlag, 1971. s. 106. (překlad R.J.)

7.5. Doplnění modelu K. Reissové

Model kritiky překladu K. Reissové byl zvolen kvůli jeho univerzálnosti. Ačkoli je aplikovatelný na rozsáhlou škálu textů, od odborných po literární, je nutné ho zde rozšířit o některá hlediska. Jedno se například týká role redaktora. Touto rolí se při kritice překladu zabýval mimo jiné přední slovenský translatolog Anton Popovič v díle *Teória umeleckého prekladu*³⁵. Zmiňuje důležitý bod, který Reissová opomíjí, a to, že kritik překladu má vzít v potaz zásah redaktora do finální podoby textu. Redaktor někdy zasahuje do překladu bez ohledu na znění originálu a soustředí se na text pouze z hlediska jazykově stylistické normy. Tento faktor je třeba zohlednit v závěrečném rozhovoru s překladatelkou.

V kritice překladu románu *Die Liebhaberinnen* budou také analyzovány rysy tzv. „překladatelského stylu“³⁶ Jiřího Levého, který s sebou nese změny, jako je zlogičťování textu, vykládání nedorečeného, formální vyjádření syntaktických vztahů, tendence překládat expresivní výrazy neutrálně a specifické obecně a malé využití synonym.

³⁵ POPOVIČ, A. *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran, 1975.

³⁶ LEVÝ, J. *Umění překladu*. Praha: Železný, 1998. s. 137.

III. EMPIRICKÁ ČÁST

8. Kritika překladu

Jak již bylo nastíněno v předešlé kapitole, vychází kritika překladu románu *Die Liebhaberinnen* z modelu Kathariny Reissové. Nejprve je nutné stanovit hlavní funkci textu – jedná se o text s funkcí zobrazovací a výrazovou, převažuje zde jasně funkce výrazová. Pokud jde o zařazení textu k textovému typu, jedná se o text se zaměřením na formu (*formbetonte Texte*). V překladu by tedy mělo být zachováno jak sdělení, tak volba výrazových prostředků použitých k jeho vyjádření. Podle Reissové je cílem nejen zachovat invariantní informace, ale také uspořádání jazykových prostředků a docílit analogického estetického účinku.³⁷ Analýza románu je založena na podrobném prozkoumání čtyř kategorií instrukcí – sémantické lexikální, gramatické a stylistické. Model je v určitých místech rozšířen, protože u určitých jazykových jevů není možné striktní rozdělení na čistě lexikální instrukce či čistě stylistické instrukce.

8.1. Sémantické instrukce

V této kategorii byly rozlišeny tři hlavní posuny:

- 1) doplnění ze strany překladatelky,
- 2) vynechání části originálu v překladu,
- 3) různé druhy významových posunů oproti originálu.

Protože se jedná o velmi obecné a rozsáhlé kategorie, byly pro lepší přehlednost podrobněji rozlišeny podle slovních druhů.

8.1.1. Doplnění

Jednotlivé podkategorie v kategorii doplnění jsou řazeny podle četnosti výskytu daného druhu doplnění. Někdy je obtížné přesně rozlišit kategorii doplnění a kategorii významových posunů, protože naprostá většina doplnění v textu je nutně spojena s významovým posunem. Do této kategorie jsou proto zahrnuty pouze případy, kdy dochází k vložení významového jádra, které v originále není, nikoliv případy, kde dochází například k volbě nevhodného ekvivalentu, který vede k významovému posunu.

³⁷ REISS K. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. München: Max Hueber Verlag, 1971. s. 53. (překlad R.J.)

8.1.1.1. Adverbia

Nejčastějším druhem doplnění je doplnění adverbialní, které se v řadě případů jeví jako projev překladatelčiny interpretace děje. Tento druh doplnění je často spojen s intenzifikací děje:

wen die landschaft, die kinder und der mann nicht zufrieden machen kann, den macht die arbeit vollauf zufrieden. (6)

koho neuspokojí krajina, děti a muž, toho určitě plně uspokojí práce. (6)

manche frauen nähren aus ganzem herzen, das sind nicht die allerbesten, die das tun. (6)

některé ženy šijí z celého srdce, to ale rozhodně nejsou ty nejlepší. (6)

besitz bringt schließlich verantwortung. (139)

ostatně majetek přináší také zodpovědnost. (146)

oder war es ein ungezügelter sexueller wunsch, den ihr ihr mann erich hätte erfüllen müssen?
(150)

nebo to byla nespoutaná sexuální touha, kterou jí směl uspokojit jen její muž erich? (159)

8.1.1.2. Nomina

Dochází také k nominálním doplněním, jejichž motivace není vždy zřejmá, jako například v druhém a třetím níže uvedeném příkladě. U dalších případů doplnění se jedná o doplnění informace, která sice v originále explicitně není uvedena, vyplývá však z děje:

es ist das ernsteste, was sie, so ganz ohne startkapital, für ihr eigenes geschäft tun kann. (56)

je to to nejdůležitější, co může pro svůj budoucí obchod udělat bez sebemenšího startovního kapitálu. (58)

brigitte soll susi den garten und dessen obstbäume zeigen. (66)

brigita má zuzi ukázat ovocný sad a jeho ovocné stromy. (68)

statt der wunden ein bodenlanges weißes spitzenkleid samt schleier. (97)

místo ran bílé krajkové šaty dlouhé až na zem včetně závoje a věnce. (100)

sie sagt weiters, dass es schön ist, in einer volkstanzgruppe volkszutanzten, dass es aber auch schön ist, gerade als kontrast zum volkstanzten, wenn man ein denkender mensch ist, der sich um das elend in der welt sorgt. (80/81)

dále říká, že je krásné lidově tančit v kroužku lidového tance, že je ovšem také krásné, právě jako kontrast k lidovému tančení, když je člověk myslící člověk, který se stará o veškerou bídu světa. (83/84)

8.1.1.3. Partikule

Překladatelka také na několika místech doplňuje partikule, nejčastěji se jedná o částice citové a zdůrazňovací, které intenzifikují děj, podobně jako v případě doplněných adverbii. V posledním příkladě doplnění částice napomáhá k zlogičtění výpovědi (jedná se o jeden z rysů tzv. stylu překladatelského):

nichts fehlte ihnen mehr zu zufriedenheit, doch nein, halt, etwas fehlte ihnen zur zufriedenheit: dass noch etwas mehr platz wäre in ihrem blitzblanken neuen häuschen. (140)

ke spokojenosti už jim nechybělo nic, ale ne, pozor, něco jim ke spokojenosti chybělo přece: aby měli ve svém čist'ouнкém novém domečku víc místa. (147)

halten wir diesen zeitpunkt fest! (39)

zachyťme tedy ten okamžik! (39)

paula hat das gefühl, dass das ganze dorf diesen ungünstigen zeitpunkt genützt hat, um die kinder und die guten legitimen sorgen mit den männern herzuzeigen. (110)

paula už má pocit, že celá vesnice využila tohoto nepříznivého okamžiku, aby vystavila na obdiv děti a dobré legitimní starosti s muži. (114)

8.1.1.4. Explicitace

Do této kategorie patří případy doplnění, které mají za cíl vysvětlit sdělení v originále, nelze zde proto generalizovat kategorii na základě slovního druhu jako v předešlých kategoriích. V prvním příkladě nebylo možné v češtině vytvořit paralelní konstrukci – *jako dva hmyzy* není gramaticky správné a *jako dva brouci* zase příliš mění obrazné vyjádření, bylo

tedy nutné vytvořit analogický obraz, který překladatelka úspěšně vytvořila. V druhém uvedeném příkladě je explicitace také vhodná, přesněji specifikuje děj:

wie zwei insekten sind die alten eheleute ineinander verbissen, wie zwei tiere, die einander gegenseitig auffressen, einer schon halb im leib des andren drinnen. (71)

staří manželé jsou do sebe zakousnutí jako hmyzí sameček a samička, jako dvě zvířata, která se navzájem požírají, jeden už napůl v těle druhého. (74)

so, die schnitzel sind fertig ausgebacken. susi hat sie vollbracht. dafür darf susi das ganze auch hineintragen. (83)

tak, řízky už jsou dosmažené. zuzi je vytvořila. proto smí zuzi také nosit na stůl. (86)

ein kleines gemeinsames reich zum schalten und walten, was ein haushalt sein sollte. (114)

malou společnou říši, kde se vaří, peče, smaží, vládne, což by měla být domácnost. (119)

U posledního příkladu se jedná o explicitaci německého frazeologismu *schalten und walten*, který znamená *vládnout podle libosti, mít plnou volnost, řídit*,³⁸ v češtině neexistuje ekvivalentní frazeologismus, explicitace byla vhodným překladatelským řešením.

Překladatelka také v dalších příkladech volí explicitaci formou doplnění, jedná se o vhodný posun, protože usnadňuje porozumění textu:

die fabrik freut sich trotzdem, wenn frohe menschen sich in sie ergießen, weil solche mehr leisten als unfrohe. (5)

továrna má přesto radost, když do ní proudí veselí lidé, protože ti podávají lepší výkony než lidé neveselí. (5)

brigitte erschreckt mehr als heinz, weil gefühle mehr weiblich sind. der beruf ist mehr männlich. (23)

brigita se lekne víc než heinz, neboť pocity jsou spíš ženská záležitost. Povolání je spíš mužská záležitost. (23)

³⁸ SIEBENSCHIEN, Hugo a kol. *Velký německo-český slovník*. Voznice: LEDA, 2006. s. 1188.

8.1.1.5. Ostatní

Do kategorie ostatní jsou zařazeny další posuny v podobě doplnění, které sice nejsou tak časté, aby mohla vytvořit vlastní kategorii, je však přesto důležité je uvést v analýze sémantických instrukcí.

Překladatelka doplňuje kulturní referenci, které by český čtenář nemusel rozumět – naznačuje, že Paula za svou nejlepší přítelkyni považuje slavnou herečku:

Paula solidarisiert sich lieber mit ihrer besten Freundin, mit Uschi Glas, oder mit ihrer zweitbesten Freundin, dieser hübschen Frau von diesem hübschen schwarzen Schlagersänger (Schwarzhaarigen). (29)

Paula je radši solidární se svou nejlepší přítelkyní, Uschi Glasovou, kteřá hraje nšo-čí, nebo se svou druhou nejlepší přítelkyní, tadytou hezkou blond ženou tohohle hezkého černého (černovlasého) populárního zpěváka. (29)

Další doplnění, která je potřeba uvést, je doplnění vět, které v originále nemají oporu. V druhém příkladě se jedná o doplnění vysoce expresivní, silnější expresivitu vkládá redaktor druhého vydání překladu, protože v prvním vydání je doplněná věta méně expresivní („*at' už má ale zase po naději, aspoň si mohla odpočinout*“ (122)):

gebrochen ist nichts, außer einem Menschenkinde in der Blüte seiner Jahre. (91)

nic se nezlámalo, nic nepřišlo k úhoně, jenom lidský tvor v rozpuku svých let. (94)

denn, als sich Erich ungefesselt von ihrem Bauch erhebt, fast unbeeindruckt, sich abwischt und ihn wieder verstaubt, sich zuknöpft, fällt wieder eine Hoffnung von Paula herunter ins faulige Heu hinein. Wenn man aber schon eine Hoffnung verloren hat, hat man sich doch wenigstens ausruhen können. Auch dem Baby tut das liegen gut. (104)

neboť, když se Erich nespoután zvedne z jejího břicha, aniž by to na něj udělalo jakýkoli dojem, otře se, zastrčí si ho a zapne se, skončí zase jedna Paulina naděje ve shnilém seně. no tak holt má znovu po naději, aspoň si mohla odpočinout. když už člověk přišel o naději, aspoň si mohla odpočinout. i dítěti je vleže dobře. (108)

8.1.2. Výpustky

V překladu byla zaznamenána řada výpustek, je jich podstatně více než doplnění. Nejčastější případy se týkají přídavných a podstatných jmen, po nich následovala příslovce a zájmena, bylo vynecháno i několik celých vět.

8.1.2.1. Nominální výpustky

Jak již zaznělo v úvodu této kapitoly, vynechání nominálních výrazů je nejfrekventovanější. Níže je uvedeno několik reprezentativních příkladů, které dokládají, že tento druh výpustky zásadním způsobem mění smysl výpovědi:

sie muss heinz ständig klar machen, dass es ohne sie keine zukunft.. (11)

musí heinze přesvědčit, že on bez ní také nemá žádnou budoucnost... (10)

...der konsumladen ist die drehscheibe des natürlichen kreislaufs der natur, in seinem obst und gemüse spiegeln sich die jahreszeiten...(15)

...konzum je točna přirozeného koloběhu v přírodě, v jeho ovoci se odrážejí roční doby... (14)

dann gibt die mutta dem franzienkel einen schubs mit den scharfen rechenzählen. (75)

to pak mami vnoučkovi francimu jednu vrazí, franciho brek a řev ji pak odškodní za to...(78)

paula braucht erich in dieser zeit der erwartung ganz besonders, weil das für jede frau eine krisensituation bedeutet und für jeden weiblichen organismus eine belastung, aber eine freudige. (94)

paula v tomhle období ericha zvlášť potřebuje, protože to je pro každou ženu krizová situace a pro každý ženský organismus zátěž, ale radostná! (96)

der vater hat plötzlich ein zweites leid auf seine alten tage bekommen. (133)

taťka má najednou na stará kolena ještě trápení. (139)

8.1.2.2. Adverbiální výpustky

Dalším častým druhem vynechávek byly výpustky adverbiální. Jedná se opět o zásadní posun na sémantické rovině, protože výpustka tohoto druhu dokáže zcela změnit smysl výpovědi jako v následujícím příkladě:

der grundstein dafür wird schon in der schule gelegt. (30)

základní kámen se klade už na základní škole. (30)

Zde po vynechání adverbia uniká smysl sdělení – jedná se o základní kámen čeho? Přitom se zde odkazuje na předešlou větu: *vládne tu nenávist a pohrdání*, jedná se tedy o základní kámen nenávisti a pohrdání.

V následujících příkladech je opět zřetelný silný sémantický posun oproti originálu:

offensichtlich hat brigittes mutter noch immer nicht genug. offensichtlich ist in der schnauze von brigittes mutter noch immer ein freies plätzchen frei. (73)

brigitina matka toho ještě nemá dost. brigitina matka toho evidentně pořád ještě nemá plné zuby. (76)

womöglich werden diese kretins sich jetzt über das eigene unheil noch mehr freuen, was eine grauenhafte vorstellung ist. (95)

teď se ti kreténové budou ještě víc radovat z naší nehody, což je hrozivá představa. (98)

obwohl es keineswegs paulas wille war, zerbrach ihr glück mit ihrer ehe gleichzeitig. (153)

ačkoli to nebyla paulina vůle, přišlo vniveč současně s manželstvím i její štěstí. (162)

8.1.2.3. Výpustka celé věty

Srovnáním originálu a překladu bylo zjištěno, že překladatelka vynechala několik hlavních vět a souvětí. Motivací pro tento posun může být snaha o vylepšení stylu, protože vynechané věty se v druhém, třetím a čtvrtém příkladě na jiném místě v textu opakují. Tento posun není rozhodně ospravedlnitelný (uváží-li se, jak důležitým stylistickým prostředkem repetice pro Jelinekovou je) a musí být klasifikován jako chyba. Porovnání s prvním vydáním překladu odhalilo, že první a pátý případ vynechání byly nejspíše způsobeny po zásahu redaktora, protože v prvním vydání tyto věty vynechané nejsou:

ihr haar ist wie polierte edelkastanien. (26)

...die mutter vom erich, die besonders viele kinder hat, und bei der es ein wunder ist, dass überhaupt noch finger vorhanden sind, alle fallen sie in die löcher hinein und verschwinden von der bildfläche, auf der sich die wirklichkeit abspielt. (49)

...erichova matka, která má obzvlášť mnoho dětí, a tak je zázrak, že ještě vůbec nějaké ruce má, ti všichni mizí z obrazovky, na níž se odehrává skutečnost. (50)

...jetzt hassen sie alle mit schöner einstimmigkeit auch noch paula, die nur liebe sowie sich selber zu verschenken hat. was zu wenig ist. (79)

das ist völlig unbegreiflich für eine, die immer nur geschirr und heinz im auge gehabt hat, fast ihr ganzes leben lang. (99)

er gilt nicht. (113)

alleine. (118)

8.1.3. Významový posun

Jako významový posun se hodnotí takový druh posunu, kde sice nedochází k vynechání nebo doplnění výrazu, ale překladatelka volí jazykový ekvivalent, který neodpovídá zcela významu výrazu v originále. Pro lepší přehlednost tohoto sémantického posunu je kategorie opět rozdělena podle slovních druhů. Podobně jako u výpustek, i zde nejčastěji dochází k významovému posunu u podstatných a přídavných jmen, tedy u výrazů nominálních.

8.1.3.1. Nominální výrazy

U tohoto sémantického posunu je třeba se přesněji zaměřit na jeho podstatu a rozsah:

die andren, die die geschäfte nur von innen sehen und nur dann, wenn sie babyfutter für ihre brut oder eine dauerwurst für ihre männer kaufen. (46)

ty ostatní vidí obchody jen zevnitř a jen tehdy, když nakupují dětskou výživu pro svá *mlád'ata* nebo trvanlivý salám pro své muže. (47)

V uvedeném příkladě volí překladatelka první slovníkový ekvivalent německého výrazu *brut*, přestože styl Jelinekové a její celkový postoj k dětem v tomto románu spíše naznačuje druhotný význam slova – byl by zde přesnější ekvivalent *havět'* namísto výrazu *mlád'ata*. Tento závěr potvrzuje i věta, která zazní o pouhou jednu stránku dále v románu: *sem s děťátkem! s odporným, bílým, drápajícím, ponravovitým kojencem.*³⁹

er kann ihr nicht mehr auskommen, vom herd, von der kredenz, vom tisch, von der abwasch, vom *futtertrog*. (70)

už jí neunikne, od sporáku, od kredence, od stolu, od výlevky, od *necek*. (73)

Zde je poměrně velký posun – slovníkovým ekvivalentem německého *Futtertrog*⁴⁰ je *koryto, žlab na krmení*. Z překladu čtenář však pochopí, že babička pořád pere (v neckách) a ani od toho místa jí její muž neunikne. Mizí zde konotace spojení „jíst z koryta“. Jako alternativní překladatelské řešení lze navrhnout: *už jí neunikne, od sporáku, od kredence, od stolu, od výlevky, od koryta*.

eines tages hat paula gesagt, dass sie zum frauenarzt ginge, um sich *die pille* verschreiben zu lassen, wenn es soweit wäre, damit sie nicht so viele kinder bekommt. (76)

jednoho dne paula řekla, že půjde k ženskému lékaři a dá si předepsat *pilulky*, až to jednou dojde tak daleko, aby neměla tolik dětí. (79)

I v tomto příkladě se opět jedná o velký posun na úrovni podstatného jména, kde překladatelka nevezala v potaz víceznačnost německého výrazu *die Pille*, který samozřejmě označuje všeobecně pilulky, ale je také hovorovým výrazem pro antikoncepci⁴¹. V překladu by byl vhodnějším ekvivalentem výraz *prášky*, který se v češtině obdobně používá jako hovorový výraz pro antikoncepci.

³⁹ JELINEKOVÁ Elfriede. *Milovnice*. Praha: Mladá fronta, 2008. s. 48.

⁴⁰ **Füt|ter|trog**, der: *Trog für das Futter [der Schweine]*. KUNKEL-RAZUM, K. *DUDEN: Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim: Dudenverlag, 2007. s. 629.

⁴¹ **Pi|lle**, die 2. <o. Pl.; meist mit best. Art.> (ugs.) kurz für Antibabypille: die P. nehmen, absetzen; sich die P. verschreiben lassen; die P. nicht vertragen; die P. für den Mann; die P. danach. KUNKEL-RAZUM, K. *DUDEN: Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim: Dudenverlag, 2007. s. 1286.

bis zur hochzeit werden die abschürfungen, blauen flecken, *platzwunden* und *quetschungen* hoffentlich wieder abgeklungen sein. (97)

do svatby snad odřenin, modřiny, *puchýře a štípance* odezní. (100)

Překladatelka zvolenými ekvivalenty zmírňuje míru násilí, kterému je Paula vystavena poté, co se dozví, že je těhotná. Místo překladu *Platzwunden*⁴² coby *puchýřů* lze navrhnout řešení *tržné rány*, za *Quetschungen* variantu *pohmoždění* či *zhmožděniny*. Z překladu by se mohlo zdát, že rodiče dceru trápili, ale chybí zde hrůza jejich brutality, která je v originále.

Nyní k posunům u přídavných jmen. V příkladě níže se překladatelka dopouští nejen významového posunu u výrazu *erbarmungslos* (tedy *nemilosrdný, nelítostný*), ale zároveň doplňuje výraz *spravedlivý*, tento postup se jeví jako naprosto nemotivovaný, protože originál tuto interpretaci nijak nenaznačuje. Autorka u tohoto významového posunu oslabuje krutost rozsudku a zároveň mu přikládá jakýsi morální základ, který v originále rozhodně není naznačen:

wenn man dann nicht jünger aussieht, dann heißt das *erbarmungslose* urteil für die umwelt: kosmetisch in der jugend nicht vorgesorgt! (9)

když totiž přitom nevypadá mladě, pak zní *přísný, ale spravedlivý* soud okolí: nedostatečná kosmetická prevence v mládí! (8)

V následujících dvou příkladech dochází k významovému posunu zřejmě kvůli nepozornosti při překladu – překladatelka v prvním příkladě převedla pouze význam německého výrazu (*zu*)*erst* a opomněla význam spojení *erst recht*, které znamená *tím spíš*. V druhém příkladě u adverbia *heimlich*, které znamená *tajně* či *potají*, překladatelka omylem zaměnila *heimlich* za *heim* (tedy *doma*):

...geh deshalb *erst recht* weg von hier und dorthin, wo das bessere ist...(40)

...jdi tedy *napřed* pryč odsud, jdi tam, kde je to lepší...(40)

wenn sie doch *heimlich* eins in den mund stecken, gibt es gleich eine, dass die zähnen wackeln. (88)

⁴² **Platz|wun|de**, die: *durch ein Aufplatzen der Haut entstandene Wunde*: Traurige Bilanz nach zwei Tagen Dreharbeit: Muskelkater, aufgeschlagene Knie und -n im Gesicht. KUNKEL-RAZUM, K. *DUDEN: Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim: Dudenverlag, 2007. s. 1293.

když si přece jen *doma* strčí bonbon do pusy, hned jednu dostanou, až se jim zoubky rozviklají. (91)

Vedle několika významných posunů ve tvaru vynechaných vět a jedné doplněné věty byly zaznamenány také případy, kdy byl v překladu vyjádřen přesný opak toho, co bylo v originále. To se týká následující věty, kde je zaměněno *šťastné dětství* za *nešťastné*, jedná se o posun natolik významný, že jej lze hodnotit jako chybu. Ve stejném příkladě je také patrný významový posun u výrazu *getipfelt*⁴³, který označuje chůzi cupitavou, není tedy jasná motivace zvoleného překladu *přijde úplně roztomile*:

die paula kommt ganz lieb zu ihrer ebenfallsmutta *getipfelt*, steckt das unfrisierte köpfchen unter deren arm, wie es die kleine paula früher in der *unglücklichen* kindheit immer getan hat, kommt ganz lieb zum beichten... (96)

paula *přijde úplně roztomile* ke své takématce, zavrtá jí do podpaží rozcuchanou hlavičku, jak to dělávala paula kdysi v dobách svého *nejšťastnějšího* dětství, úplně roztomile přejde ke zpovědi... (98)

8.1.3.2. Verba

Také u sloves došlo v překladu k řadě posunů. Tyto posuny obecně vedly k oslabení expresivity děje (expresivitou se detailněji zabývají stylistické instrukce, je zde patrná propojenost jednotlivých instrukcí, v tomto případě se jedná spíše o kategorii sémanticky-stylistickou):

paula *rast herum* wie eine biene. (42)

paula *poletuje* jako včelka. (42)

Návrh na alternativní překlad: *paula sviští jak včelka*.

brigitte will es in sich hineinkriegen und, dass es dann auch drinnenbleibt und nicht wieder ungenützt, sinnlos und zukunftslos *herausrinnt*. (47)

brigita chce dítě dostat do sebe, aby také uvnitř zůstalo, a ne aby zase hned bez užitku, smyslu a budoucnosti *vyšlo ven*. (48)

⁴³ **trippeln** <sw. V.; ist> [spätmhd. trippeln, lautm.]: **a** *kleine, schnelle Schritte machen*: das Mädchen trippelte; Sie trippelte auf der Stelle und schäkerte herum (Fels, Uding 30); trippelnde (*kleine, schnelle*) Schritte; KUNKEL-RAZUM, K. *DUDEN: Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim: Dudenverlag, 2007. s. 1709.

Návrh na alternativní překlad: *brigita to chce dostat do sebe, aby také uvnitř zůstalo, a ne aby zase hned bez užitku, smyslu a budoucnosti vyteklo*. Bylo by vhodné zachovat obraz tekoucího výtoky vzhledem ke kontextu uvedeného příkladu: *brigitte will, dass heinz abdrückt und ihr den extrakt aus dem rindsbraten und den semmelknödeln von heute mittag hineinschießt. jetzt muss dieser schlatzige mist doch endlich hineingespritzt...*⁴⁴

Podobně jako v předešlé kapitole byly i zde zaznamenány závažné významové posuny ve tvaru naprosto opačného významu verba v překladu, či chybné interpretace verba. V prvním příkladě se jedná o vynechání záporu u přísudku, v dalších větách pak o nesprávné pochopení významu verba v originále:

wir haben die liebe zwischen erich und paula deshalb nicht geschildert, weil es sie nicht gegeben hat. (91)

lásku mezi erichem a paulou jsme vyličili proto, že nebyla. (94)

die öffentlichkeit billigt ausdrücklich paulas absurde und demütigende anstrengungen, ein kostbares wild zu erjagen. (118)

veřejnost se pauliným absurdním a ponižujícím snažením ulovit vzácnou zvěř výslovně baví. (123)

Slovníkovým ekvivalentem německého *billigen* je *souhlasit s čím, schvalovat co, uznávat co za slušné a správné*⁴⁵, nebylo možné dohledat druhotný význam *bavit se*, který uvádí překladatelka. Návrh na alternativní překlad: *veřejnost schvaluje paulino absurdní a ponižující snažení...* Jedná se zde o závažný významový posun, stejně jako v následujícím příkladě:

paula kriecht, mit dem kind beschwert, heimwärts...mehrmals schlägt paula lang hin, weil es so finster ist. (121)

paula se plazí obtěžkána dítětem domů...paula se často dlouho tluče do břicha, protože je taková tma. (126)

⁴⁴ JELINEK Elfriede. *Die Liebhaberinnen*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag, 2008. s. 47.

⁴⁵ SIEBENSCHIEN, Hugo a kol. *Velký německo-český slovník*. Voznice: LEDA, 2006. s. 304.

Zde došlo k špatnému pochopení hovorového významu verba *hinschlagen*⁴⁶, které označuje pád. I kontext naznačuje, že by zde bylo vhodné sloveso *upadnout* – je logické, že Paula padá ve tmě, ale je již méně logické, aby se tloukla do břicha, protože je tma.

zu verschieden sind die standpunkte, zu ungleich verteilt die vorteile und nachteile, zu sehr ist erich auf grund seiner körperlichen vorzüge und seines geschlechts in vorteil. das beruht auf erichs körperkraft und aussehen, das vor allem von frauen, welche ausgewählt werden, bewundert wird. (52)

hlediska jsou příliš rozdílná, příliš nerovně rozděleny výhody a nevýhody, příliš ve výhodě je erich na základě svých tělesných předností a svého pohlaví. na základě erichovy tělesné síly a vzezření ho obdivují především ženy, keré si muži vybírají. (53)

U posledního příkladu významových posunů na úrovni verb došlo k nepochopení originálu, který by měl v překladu správně znít *keré si (erich) zvolil*.

8.1.3.3. Frazeologismy

V překladu bylo zaznamenáno také několik významových posunů ve frazeologismech, tedy v „*ustálených kombinacích alespoň dvou slovních forem, které mají celistvý význam (zpravidla nerozložitelný na významy jednotlivých složek)*“.⁴⁷ Zde je přehled zaznamenaných posunů:

brigitte ist geradezu überwältigt von diesem leben, das, dank heinz, fast eine nummer zu groß ist⁴⁸ für sie. (24)

brigita je přímo zmožená tímto životem, který je díky heinzovi skoro o číslo větší. (24)

V uvedeném příkladě není převeden význam frazeologismu, tedy že život je pro Brigitu *příliš velké sousto*, místo toho byl zvolen doslovný překlad.

⁴⁶ **hin|schla|gen** <st. V.>: **2.** (ugs.) *der Länge nach hinfallen, hinstürzen u. hart aufprallen* <ist>: Sie ist ... gestolpert und unglücklich hingeschlagen (Erné, Fahrgäste 73); lang/der Länge nach/längelang h.; R da schlag einer lang hin [und steh kurz wieder auf] (*das ist überraschend, erstaunlich, unglaublich!*) KUNKEL-RAZUM, K. *DUDEN: Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim: Dudenverlag, 2007. s. 826.

⁴⁷ GREPL, M. et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2003. s. 71.

⁴⁸ **eine N./einige, ein paar -n zu groß** [für jmdn.] sein (ugs.; *über jmds. Verhältnisse, Möglichkeiten, Fähigkeiten gehen*). KUNKEL-RAZUM, K. *DUDEN: Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim: Dudenverlag, 2007. s. 1221.

heinz hat auch köpfchen, was ebenfalls dazukommt. (32)

a heinz má svou hlavu, která také něco platí. (33)

Köpfchen haben označuje schopnost *rychlého úsudku a nápaditosti*⁴⁹, zvolený překlad však implikuje, že Heinz je tvrdohlavý. Návrh na alternativní překlad: *a heinz má taky filipa, což také něco znamená*.

weil brigitte noch immer am ball ist und es offensichtlich zu bleiben gedenkt. (37)

protože brigita je stále ještě v útoku a viditelně v něm chce zůstat. (37)

Am ball sein/bleiben znamená dále *pokračovat v určité činnosti*⁵⁰, naproti tomu *být v útoku* do věty doplňuje agresivitu, která v originále není.

ein kleines gemeinsames reich zum schalten und walten, was ein haushalt sein sollte. (114)

malou společnou říši, kde se vaří, peče, smaží, vládne, což by měla být domácnost. (119)

Explicitace tohoto frazému již byla analyzována v kapitole 8.1.1.4.

womit sie sich endgültig auf den holzweg begeben hat. (130)

a s tím se definitivně vydává na cestu. (135)

Auf dem Holzweg sein/sich auf dem Holzweg befinden znamená, že se člověk *mýlí* či *je na scestí*⁵¹, zvolený překlad zcela mění smysl výpovědi – vypravěčka konstatuje, že teta z města si myslí, že Erich přestane pít. Ale s touto domněnkou se definitivně mýlí a nikoliv, jak vyplývá z překladu, že se s touto myšlenkou definitivně odchází.

Frazeologismy, které lze charakterizovat jako méně frekventované či méně známé, překladatelka převedla bezchybně, viz například:

sie kennt diesem zustand also aus dem FF. (33)

zná tedy tenhle stav jako své boty. (34)

⁴⁹ **Köpfchen**, das; **2.** (ugs.) *pfiffiger Verstand, Findigkeit, Ideenreichtum*. KUNKEL-RAZUM, K. *DUDEN: Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim: Dudenverlag, 2007. s. 1002.

⁵⁰ **am B. sein, bleiben** (ugs.; sich von etw. nicht abbringen lassen; etw. mit Eifer weiterverfolgen). KUNKEL-RAZUM, K. *DUDEN: Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim: Dudenverlag, 2007. s. 242.

⁵¹ **auf dem H. sein/sich auf dem H. befinden** (*mit einer Vorstellung, Meinung o. Ä. von etw. sehr irren*). KUNKEL-RAZUM, K. *DUDEN: Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim: Dudenverlag, 2007. s. 846.

8.1.3.4. Motivované významové posuny

Dle K. Reissové se v kritice překladu nemá pouze kritizovat a vytýkat, ale také chválit, proto je nutné na tomto místě vyzdvihnout motivované významové posuny, které jsou velmi zdařilé. V obou případech se jedná o posuny motivované zachováním rýmu:

keine saufenlauge, sondern eine schöne blumenhaube.

keine aborte, sondern eine gute hochzeitstorte.

kein toter embyo klein, sondern ein guter braten vom schwein. (97)

místo mydlin ve vaně září diadém na hlavě.

místo abortu se pustíme do dortu.

místo mrtvého děčka šťavnatá pečeně z plecka. (100)

und erich, der glückliche vater, wird jede freie minute bei mutter und kind verbringen, wird jede freie minute auf seine junge frau aufpassen, den alkohol lassen, niemand mehr hassen, kein geld mehr verprassen und so fort. (94)

a erich, šťastný otec, bude trávit u matky dítěte každou volnou chvílku, každou volnou chvílku se bude snažit péči o ženu zastat, už nikdy nechlastat, s rozhazováním přestat, ať může blahobyt nastat, atd. (97)

8.1.4. Shrnutí analýzy sémantických instrukcí

Analýza sémantických instrukcí odhalila, že překladatelka má tendenci zesilovat intenzitu děje, a to zejména doplňováním adverbii, ale také partikulí. Dále byla zaznamenána mírná tendence k explicitaci, která je rysem stylu překladatelského (viz kapitola 7.5. a dále kapitola 8.3.4.). Vysvětlující překlad u kulturní reference nelze hodnotit jinak než pozitivně, protože českému čtenáři usnadňuje porozumění textu. Pozitivní jsou také významové posuny s cílem zachovat rým. Četné výpustky je naopak nutné hodnotit negativně, protože v řadě případů zásadně mění smysl výpovědi, stejné hodnocení připadá i vypuštění několika celých vět. Ukázalo se však, že v druhém vydání byly dvě věty vynechány zřejmě po zásahu redaktora. Tento zásah je nutné tedy hodnotit negativně. Zaznamenané významové posuny byly rozličné povahy, je obtížné je všeobecně charakterizovat. Za nejzávažnější posuny na významové rovině lze označit případy, kdy došlo k opačnému vyjádření původního děje, např. záměna *šťastného dětství* za *nešťastné* (viz str. 31).

8.2. Lexikální instrukce

Lexikální instrukce jsou druhou analyzovanou skupinou posunů v této práci. Jedná se o komplexní instrukce, které jsou rozděleny do několika kategorií, a to:

- 1) slovní hříčky,
- 2) posuny v obrazném vyjádření,
- 3) polysémie a generalizace,
- 4) interference,
- 5) převod kompozit,
- 6) vlastní jména.

Jak bylo nastíněno v teoretické části na str. 16, v této kategorii se klade důraz zejména na adekvátnost převodu, například u překladu slovních hříček či idiomatických slovních spojení, tyto kategorie jsou v analýze začleněny do bodů 1) a 2). V analýze jsou zahrnuty také kategorie, které K. Reissová explicitně neuvádí, přesto mají své místo v těchto instrukcích, protože se jedná o posuny na úrovni lexika (jedná se o body 3), 4), 5), 6)). Toto rozšíření modelu K. Reissové umožní větší přesnost při analýze překladu a vytvoří úplný obraz o jeho kvalitě. Analyzované kategorie lexikálních posunů jsou poněkud problematické, protože volba lexika je vždy motivována stylem, je zde tedy patrné úzké propojení lexikálních a stylistických instrukcí. Všechny uvedené kategorie v kapitole 8.2. lze tudíž klasifikovat jako lexikálně-stylistické.

Na úvod této kapitoly je nutná také krátká zmínka o rakouské němčině. Tu překladatelka převedla bez jakéhokoliv příznaku do češtiny, nesnažila se ji naznačit českými nářečními variantami, což je nutné hodnotit velmi kladně. Zde je jen několik příkladů typicky rakouských výrazů, které byly převedeny neutrálně:

spengler (14)

klempíř (14)

jause⁵² mit kaffee (51)

⁵² **Jause**, die; -, -n [mhd. jūs < slowen. južina = Mittagessen, Vesper] (österr.): **a**) *Zwischenmahlzeit, Vesper, Nachmittagskaffee*. KUNKEL-RAZUM, K. *DUDEN: Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim: Dudenverlag, 2007. s. 904.

svačinu s kávou (52)

feschak (70)

fešák (73)

paula *sitzt* im sonntagskleid *umher*⁵³. (101)

paula poposedává v nedělních šatech. (105)

8.2.1. Slovní hříčky

Román *Die Liebhaberinnen* je bohatý na nápadité slovní hříčky, jejichž překlad často představoval velikou výzvu. Překladatelka značnou část těchto slovních hříček přeložila velmi zdařile, samozřejmě však není možné v určitých případech zachovat stoprocentní adekvátnost. Zde je několik příkladů, kde v překladu dochází k určité ztrátě nebo k posunu:

schlag die das aus dem kopf! bevor es dir der vater und der gerald *rausschlagen*. (19)

to *pust'* z hlavy! než ti to z ní tatí a gerald *vytlučou*. (18)

V tomto případě nelze v češtině zachovat slovní hříčku, protože čeština disponuje pouze obratem *pustit něco z hlavy*, nikoliv *vytlouct něco z hlavy*.

dann muss sie allerdings schauen, dass sie nicht *durch die finger schauen muss*. (24)

pak ovšem musí koukat, aby jednou nemusela *koukat jako hloupá*. (24)

*Durch die finger schauen*⁵⁴ znamená, že člověk *vyjde naprázdno*, tedy nemá nic. V překladu nebylo možné zachovat tento význam a současně hříčku se slovesem *schauen*. Překlad je zdařilý, protože slovní hříčka byla zachována, byť s mírně posunutým významem.

V následujících dvou příkladech se také jedná o úspěšný překlad slovních hříček, nejprve se slovesem *liegen* a poté se slovesem *stoßen*:

⁵³ **um|her|sit|zen** <unr. V.; hat, südd., österr. u. schweiz.: ist>: *herumsitzen*. KUNKEL-RAZUM, K. *DUDEN: Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim: Dudenverlag, 2007. s. 1745.

⁵⁴ RUSSWURM, Roland. *Sprache in Österreich* [online]. 26.2.2006 [cit. 2011-08-20]. Dostupné z: <http://www.ostarrichi.org/oesterreich-3447-at-durch+die+Finger+schauen.html>.

auch hier nähren frauen, was ihnen *liegt*. sie nähren nicht, was ihnen *liegt*, sondern das nähren an sich *liegt* den frauen schon im blut. (6)

i tady ženy šijí, což je pro ně *jako šité*. nešijí nic, co by jim bylo *šité na míru*, nýbrž šití samo o sobě je pro ně *jako šité*, šití mají v krvi. (6)

sie wollen die hörner *abstoßen* und paula gleich mit *stoßen*, weil das jetzt ungefährlich ist. (112)

chtějí si přitom *srazit* parůžky a přitom hned *vrazit* do pauly, což je teď bez rizika. (116)

8.2.2. Posun v obrazném vyjádření

Do široké kategorie obrazných vyjádření jsou zahrnuty například metafory či přirovnání, tedy vyjádření založená na popisu skutečnosti prostřednictvím obrazu. Opět jako v předešlé kategorii, i zde překladatelka většinu obrazných vyjádření převádí zdařile, přesto došlo k několika chybným překladům, kde nastává posun oproti originálu:

paula strahlt über diesen lob wie ein *pfingstochse im kriegsschmuck*. (39)

paula se touto chválou rozzáří jako *zlaté tele u nových vrat*. (39)

V tomto příkladě se jedná o chybný překlad inovativního obrazného vyjádření, německý výraz *Pfingstochse* označuje ozdobeného osla dle jihoněmeckého a rakouského zvyku v době svatodušních svátků⁵⁵, jehož komické vzezření je v textu ještě posíleno vojenskými vyznamenáními. Překlad však silně připomíná české rčení: *zírat jako tele na nový vrata*, které má naprosto jiný význam, tedy hledět na něco s hloupým výrazem. Motivace za volbou spojení *zlaté tele* také není zcela jasná.

U následujícího obrazného vyjádření je v překladu snížena expresivita (jedná se o kategorii, která bude hlouběji analyzována v rámci stylistických instrukcí):

auch der große bruder hans lästert in seiner überschülerart, in der das wort scheiße öfters vorkommt, das brigitte auch schon die ganze *zeit in ihrem mund brennen fühlt*. (63)

⁵⁵ **Pfingst|och|se**, der: (nach altem [süddeutschem] Brauch) zum Austrieb (zur Pfingstzeit) auf die Sommerweide geschmückter u. behängter Ochse...(ugs. abwertend; *hatte sich übermäßig u. geschmacklos herausgeputzt*). KUNKEL-RAZUM, K. *DUDEN: Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim: Dudenverlag, 2007. s. 1278.

hanobí je i starší bratr hans, svým středoškolským stylem, v němž se často vyskytuje slovo hovno, které *už má delší dobu na jazyku* i brigita. (66)

Návrh na alternativní překlad: ... *které i brigitu už delší dobu pálí/svrbí na jazyku.*

Podobné snížení expresivity lze nalézt i v dalším příkladě:

da wir das schicksal brigittes in der hand halten, können wir es auch an jeder beliebigen stelle wieder *abreißen*. (105)

protože máme brigitin osud v rukou, můžeme ho také na libovolném místě *přerušit*. (110)

Návrh na alternativní překlad: ... *můžeme ho také na libovolném místě přetrhout.*

Byl zaznamenán také posun v obrazném vyjádření, který byl zřejmě způsoben nepochopením výchozího sdělení:

die dankbarkeit wringt *für* sie einen nassen fetzten aus. (78)

vděk jí ždímá jako mokrý hadr. (81)

Návrh na alternativní překlad: *z vděčnosti vyždímá hadr.*

V posledním příkladu dochází naopak k nemotivovanému zvýšení expresivity německého slovesa *flügge*⁵⁶, které označuje schopnost letu u ptactva:

(ein elternpaar wird *flügge*) (140)

(rodiče ať *hezky vypadnou*) (147)

V objektivní kritice překladu je nutné také vyzdvihnout zdařilá překladatelská řešení. Zde jen krátký přehled těch nejzdařilejších řešení u převodu obrazných vyjádření:

es ist ein allgemeines hassen am ort, das immer *mehr um sich greift*, das alles ansteckt, das vor keinem halt macht... (29)

⁵⁶ **flügge** <Adj.> [aus dem Niederd. <mniederd. vlügge = flugfähig; beweglich, emsig, zu fliegen]: (*von jungen Vögeln*) so weit entwickelt, dass erste Flüge möglich sind: Am selben Tag flog mein damals soeben -r Kolkrabe erstmalig auf das Dach des Hauses (Lorenz, Verhalten I, 60). KUNKEL-RAZUM, K. DUDEN: Deutsches Universalwörterbuch. Mannheim: Dudenverlag, 2007. s. 593.

v místě panuje všeobecná nenávisť, která vystrkuje chapadla, všechno nakazí, před nikým se nezastaví... (30)

sie kann doch nicht im ernst annehmen, dass wir irgendetwas, und sei es auch nur das schwarze unterm nagel, umsonst hergeben würden, denn für ein stück kuchen... (60)

to přece nemůže myslet vážně, že bychom jí něco, a kdyby to bylo jen suché z nosu, dali jen tak, protože za kus koláče... (62)

die heinzeltern strahlen um die wette, endlich ein schimmer am horizont. (64)

heinzovi rodiče září jako o závod, konečně se zablýskalo na časy. (66)

8.2.3. Polysémie a generalizace

V překladu se vyskytují případy, kde by polysémie v originále vyžadovala přesnější překlad – například v prvním příkladě má adjektivum *unheimlich*⁵⁷ několik významů: *hrozivý*, *příšerný* či *velký*. Vzhledem k příznakovému užití tohoto adjektiva v originále by byl vhodnější překlad *příšerně si užívají*, protože adverbium *náramně* má jednoznačně pozitivní konotace, které v originále nejsou natolik silné:

daher genießen sie ihr leben unheimlich, so lange sie jung sind ... (15)

proto si také všichni náramně užívají života, dokud jsou mladí... (15)

V dalším příkladě se zdá, že překladatelka neznala jeden z řady významů verba *zusprechen*⁵⁸, které znamená *něco někomu připisovat, přisuzovat, něco někomu dodávat*, ale také *popíjet* či *popíjet*. V překladu tak dochází k významovému posunu vlivem mnohoznačnosti:

während die männer schön reifen und zu altern beginnen und dem alkohol zusprechen, er soll sie stark und ohne krebs erhalten, dauert der todeskampf ihrer frauen oft jahre und jahre, oft auch noch so lang, dass sie dem todeskampf ihrer tóchter beiwohnen können. (16)

⁵⁷ **un|heim|lich**: **1.** ein unbestimmtes Gefühl der Angst, des Grauens hervorrufend. **2.** (ugs.) **a)** sehr groß, sehr viel: **b)** <intensivierend bei Adj. u. Verben> in außerordentlichem Maße; überaus, sehr: etw. ist u. dick, groß, breit; sie ist u. nett. KUNKEL-RAZUM, K. DUDEN: Deutsches Universalwörterbuch. Mannheim: Dudenverlag, 2007. s. 1766.

⁵⁸ **zu|spre|chen**: **1. a)** mit Worten zuteil werden lassen, geben, **b)** in bestimmter, auf eine positive Wirkung bedachter Weise zu jmdm. sprechen, mit Worten auf jmdm. einzuwirken suchen. **2. a)** offiziell als jmdm. gehörend anerkennen; zuerkennen, **b)** zuerkennen, zuschreiben, **c)** (schweiz.) (als finanzielle Unterstützung o. Ä.) gewähren, bewilligen. **3.** (geh.) etw. zu sich nehmen, von etw. genießen: dem Essen reichlich, kräftig, tüchtig, eifrig, fleißig, nur mäßig z.; Er scheint wirklich wieder übergenug dem Whisky zugesprochen zu haben (Prodöhl, Tod 130). **4.** einen kurzen Besuch machen. KUNKEL-RAZUM, K. DUDEN: Deutsches Universalwörterbuch. Mannheim: Dudenverlag, 2007. s. 2005.

zatímco muži krásně zrají a začínají stárnout a slibovat si od alkoholu, že je uchová silné a bez rakoviny, jejich ženám trvá zápas se smrtí často dlouhá léta, mnohdy dokonce tak dlouho, že mohou být i při tom, když se smrtí zápasí jejich dcery. (15)

Návrh na alternativní překlad: *zatímco muži krásně zrají a začínají stárnout a popíjí alkohol, ten je uchová silné...*

Protože posunů u polysémie skutečně nebylo mnoho, byla tato kategorie spojena s kategorií generalizace, tedy volby obecnějšího výrazu. Překladatelka se k této překladatelské metodě neuchyluje příliš často, ale přesto bylo zaznamenáno několik případů, kdy ji využívá. Ve všech uvedených příkladech je generalizace vhodným překladatelským postupem – sdělení se tak pro českého čtenáře stává srozumitelnější:

sie nähern mieder⁵⁹, büstenhalter, manchmal auch korsetts und höschen. (5)

šijí spodní prádlo, podprsenky, někdy také korzety a kalhotky. (5)

manchmal kommt es so weit, dass ein kaffeeleck von der weißen resopalplatte entfernt werden muss, davon sind hinterher alle befriedigt. (45)

leckdy to zajde tak daleko, že musí být z bílé umakartové desky odstraněna skvrna od kávy, z čehož pak všichni mají pocit uspokojení. (46)

heinz weiß, worauf es im wirtschaftsleben ankommt. erich hat keine ahnung, worauf es im wirtschaftsleben ankommt. erich weiß, worauf es im grand-prix sport ankommt: auf ein schnelles auto. (139)

heinz ví, na čem v ekonomice záleží. erich nemá tušení, na čem záleží v ekonomice, erich ví, na čem záleží v grand prix: na rychlém autě. (146)

8.2.4. Interference

Interference v překladu znamená doslovný převod rysu výchozího jazyka, ať už se jedná o syntaktickou strukturu, lexikální jednotku, idiom, metaforu či slovosled.⁶⁰ V této

⁵⁹ **Mieder**, das; -s, - [mhd. müeder = Leibchen; Nebenf. von mhd. muoder, ahd. muodar = Bauch]: **1.** Teil der Unterkleidung für Frauen [aus elastischem Material] mit stützender u. formender Wirkung. **2.** eng anliegendes [vorn geschnürtes], ärmelloses Oberteil eines Trachten- od. Dirndlkleids: die Hanni trug stolz die Talerketten am kräftig geschnürten M. (Sommer, Und keiner 364). KUNKEL-RAZUM, K. DUDEN: Deutsches Universalwörterbuch. Mannheim: Dudenverlag, 2007. s. 1141.

⁶⁰ NEWMARK, P. *About translation*. Clevedon; Philadelphia; Adelaide: Multilingual Matters, 1991. s. 78. (přeloženo R.J.)

kritice překladu se rozlišuje mezi interferencí, tedy dá se říci chybným překladem, který kopíruje originál, a snahou o jazykovou aktualizaci, již se věnuje kapitola o stylistických instrukcích na str. 60, která občas může mít rysy interference, nejedná se však o chybný překlad.

Zde je přehled několika zaznamenaných příkladů interference:

die liebe kommt von der seite der brigitte. (10)

láska přichází ze strany brigity. (9)

Návrh na alternativní překlad: *láska přichází od brigity*.

die zukunft soll von der *ekelerregenden gegenwart ablenken*. (48)

budoucnost má odvést pozornost od *hnus vzbuzující přítomnosti*. (49)

Návrh na alternativní překlad: *budoucnost má odvést pozornost od odporné přítomnosti*.

V uvedeném příkladě je také patrný atypický český slovosled, tento jev je detailněji popsán v kapitole 8.3.3.

der eigene mann, der opa, hasst die oma, weil er sie erstens schon in jüngerem jahren immer gehasst hat, was eine alte liebe gewohnheit ist, die man sich so schnell nicht abgewöhnen kann, und diesen hass *behält* man im alter dann bei, denn was hat man schon im alter, nichts, nur den guten alten erporbten hass. (70)

vlastní muž, děda, babi nenávidí, protože jí nenáviděl už v mladších letech, což je milý starý zvyk, kterého se člověk hned tak nezbaví, a tu nenávist si pak *podrží* i ve stáří, protože co jinak člověk ve stáří má, nic, nic než starou dobrou osvědčenou nenávist. (73)

Návrh na lepší překlad: *tu nenávist si pak uchová i ve stáří...*

im *nächsten moment* ohrfeigt heinz brigitte auch schon. (86)

v příští chvíli už jí také fackuje. (89)

Návrh na alternativní překlad: *hned/ihned ji také fackuje*.

8.2.5. Převod kompozit

V každém překladu z německého jazyka čelí překladatel výzvě při převodu kompozit, která jsou v němčině skutečně hojná a jsou často zdrojem nápaditých inovativních označení. Podobně tomu je v překladu románu *Die Liebhaberinnen*. Kompozita jsou pro Jelinekovou

prostředkem jazykové hry, do kompozita je mnohdy schopna vtěsnat obraz tak neotřelý, až to čtenáři bere dech. Překladatelka se s převodem kompozit v řadě případů vypořádala jejich rozepsáním, viz následující příklady:

...das kind bleibt bei der haßaufmutterundkindererfüllten oma. (17)

...a dítě je u babičky plné nenávisti k matce a dítěti. (16)

heinzukunft (33)

heinzova budoucnost (33)

männlichkeitsreste (71)

zbytky mužství (74)

fette ferkelheinz (83)

heinz, tučný jako podsvinče (86)

V několika případech však volí překlad pomocí aktuálně vytvořeného kompozita v češtině. Jedná o vhodný překladatelský postup, protože vykazuje stejnou jazykovou hravost jako originál. Je důležité, že překladatelka tento postup nevyužívá ve všech případech, kde se kompozita vyskytují v originále (to by působilo až komicky a vedlo k vysoké nominálnosti překladu), ale jen místy:

starberuf (29)

superzaměstnání hvězd (29)

...das einem anderen passiert als ihr selbst. einem *nebenkörper* gewissermassen, einer *nebenpaula*. (31)

...co se děje někomu jinému než jí samé, co se děje vlastně nějakému *mimotělu*, nějaké *mimopaule*. (31)

...wenn du mir mein zukünftiges haus, das *brigitteundheinz* heißt, wenn du mir alles nimmst, dann bringe ich dich um... (66)

...jestli mi vezmeš můj budoucí dům, který se jmenuje *brigitaaheinz*, jestli mi vezmeš tohle všechno, tak tě zabiju... (68)

8.2.6. Vlastní jména

Překladatelka volí u převodu vlastních jmen metodu přepisu, není však důsledná a přestože převádí německého Heinze do češtiny jako Heinze, u Brigity volí změnu jména oproti originálu – píše ji pouze s jedním t (orig.: Brigitte). Z rozhovoru s překladatelkou vyplynulo, že u ortografie jména Brigita byla zvolena počeštěná varianta jména, aby bylo možné jeho skloňování v češtině (při zachování německého Brigitte by to možné nebylo).

U kategorie vlastních jmen je nutné také zdůraznit pozitivní posun – v originále bylo omylem použito špatné jméno postavy (Susi), z děje přitom jasně vyplývá, že vypravěčka mluví o Brigitě. Překladatelka zmíněnou pasáž opravuje, tuto opravu nelze hodnotit jinak než kladně:

von diesen lichtnaturen an den rand der existenz gedrängt, sieht susi folgendes bild vor ihren mangelhaft ausgebildeten geistigen augen: sie putzt die scheiße aus der klomuschel heute einmal mit den haaren von heinz heraus. (125)

vytlačena těmito dětmi světla až na samý okraj existence vidí brigita před svým primitivním vnitřním zrakem: sračky v záchodové míse tentokrát čistí heinzovými vlasy. (131)

8.2.7. Shrnutí analýzy lexikálních instrukcí

Bezpříznakový převod rakouské němčiny a generalizace v překladu, které usnadňují porozumění románu, je nutné hodnotit pozitivně. Překlad slovních hříček je z velké části také velmi zdařilý, ne všude však překladatelka mohla zachovat úplnou adekvátnost kvůli systémovým rozdílům mezi němčinou a češtinou. Převod neotřelých kompozit byl také proveden vhodně, zejména je nutné vyzdvihnout, že se překladatelka neuchýlila k otrockému překladu a kompozita překládala vždy s ohledem na jejich výskyt ve větě; kde to bylo příhodné, kompozita zanechala, ale nikoliv všechna, aby text nepůsobil příliš nominálně.

Hlavní výtka patří posunům v obrazných vyjádření – v překladu byla v tomto ohledu místy silně oslabena expresivita. Menší výtka se týká občasného sklonu k interferenci.

8.3. Gramatické instrukce

Jak již bylo nastíněno v teoretické části práce, při analýze gramatických instrukcí bude kladen důraz na správnost (*Korrektheit*) převodu gramatických kategorií. Analýza je rozdělena do několika kategorií:

- 1) pasívum x aktivum,
- 2) chyby na rovině cílového textu,
- 3) slovosled,
- 4) eliptičnost originálu x explicitace překladu,
- 5) náhrada obecného podmětu konkrétním podmětem,
- 6) náhrada obecného předmětu konkrétním předmětem,
- 7) spojení dvou vět do jedné v překladu,
- 8) rozdělení jedné věty do dvou v překladu,
- 9) interpunkční znaménka,
- 10) odlišné rozdělení odstavců.

8.3.1. Pasívum x aktivum

Podle *Česko-německé srovnávací gramatiky* je pasívum frekventovanějším jevem v němčině než v češtině. V řadě případů je tedy v češtině nutné německé pasívum nahradit aktivním tvarem slovesným nebo zvrtným pasivem⁶¹. Doslovný překlad by u níže uvedených příkladů často působil nepřirozeně. Postup překladatelky, která četné pasivní konstrukce v naprosté většině případů překládá aktivem, je tedy naprosto namístě:

die fenster sind von frauen geputzt worden, die autos meistens von männern. (5)

okna umyly většinou ženy, auta většinou muži. (5)

...der betriebsunfall voriges jahr, bei dem eine hand verloren wurde: die liebe. (22)

...ten úraz v továrně minulý rok, při kterém kdoši přišel o ruku: láska. (21)

⁶¹ ŠTÍCHA F. *Česko-německá srovnávací gramatika*. Praha: Argo, 2003. s. 497.

in paulas kopf erscheint eine kleine knopse, ob die schneiderei nicht doch besser gewesen wäre als erich. die knopse wird sofort ausgerissen und zertrampelt. (100)

v paulině hlavě vyraší malé poupátko, jestli by krejčovina přece jen nebyla lepší než erich. to poupátko hned vytrhne a rozšlape. (105)

8.3.2. Chyby na rovině cílového textu

V překladu bylo zaznamenáno několik chyb, které značí, že nebyl zachován hlavní požadavek této instrukce, tedy správnost. Dochází například k vynechání zvrátneho *se*:

wieder einmal dabei, dass heinz brigitte den reißverschluss an ihrem rücken aufzog, plötzlich lag der ganze rücken brigittes offen an tageslicht. (62)

zase jednou zabývali tím, že heinz rozepínal brigitě zip na zádech, celá brigitina záda se vystavila světu na obdiv. (65)

V neposlední řadě byla také zaznamenána chyba poměrně frekventovaná, nicméně však závažná, a to v pravopise výrazu *na shledanou*, kde se nejedná o spřažený výraz:

auf wiedersehen! (7)

nashledanou! (7)

8.3.3. Slovosled

V překladu se místy vyskytuje nepřirozený slovosled, který v řadě případů kopíruje německé vysoce nominální výrazy. Jedná se zde o kategorii gramaticky-lexikální, protože doslovný převod slovosledu je druhem interference (viz str. 41/42):

sie können manchmal die natur draußen besser genießen und verstehen als ein mann. (6)

vychutnat a pochopit přírodu tam venku dokážou většinou lépe než muži. (6)

Návrh na alternativní řešení: *přírodu tam venku dokážou někdy vychutnat a pochopit lépe než muži*.

ständig brüllt irgendwo in irgendeinem haus ein fingergeklopftes kind laut auf. (69)

každou chvíli někde v některém domě zařve některé přes prsty praštěné dítě. (72)

Návrh na alternativní řešení: *každou chvíli někde v některém domě zařve nějaké dítě praštěné přes prsty.*

sie pressen die hände gegen ihre schockempfindlichen unterleiber und hoppeln heim zu ihren müttern und weibl. verwandten. (110)

tisknou si ruce na své na šoky citlivé podbřišky a hopkají domů ke svým matkám a žens. příbuzným. (114)

Návrh na alternativní řešení: *tisknou si ruce na své podbřišky, které jsou citlivé na šoky, a hopkají domů ke svým matkám a žens. příbuzným.*

8.3.4. Eliptičnost originálu x explicitnost překladu

Jitka Jílková v překladu doplňuje řadu verb, která v originále nejsou explicitně uvedena. V originále tyto neverbální konstrukce působí přirozeně, jejich doslovný převod do češtiny by vedl k vysoce nominálnímu a těžko srozumitelnému stylu, proto překladatelka volí pro češtinu přirozenější, verbální převod. Jedná se o kategorii gramaticky-sémantickou, protože dochází k explicitnímu uvedení sémantického jádra. Tento posun spadá také do kategorie tzv. stylu překladatelského, kterým se zabývá Jiří Levý – jsou zde formálně vyjádřeny syntaktické vztahy, které jsou v originále pouze naznačeny. Několik názorných příkladů:

jetzt setzt sich auch die mutta in bewegung schön langsam, nicht hetzen, heute die divise. (78)

teď se dá do pohybu i erichova mamí, hezky pomalu, jen nespěchat, tak zní heslo dne. (81)

das eventuell gemeinsame zwischen susi und brigitte (80)

co mohou mít zuzi a brigita eventuálně společného (83)

heinz der fachmann sagt, bei uns ist es doch am schönsten. susi ist verächtlich. (84)

odborník heinz říká, u nás je stejně nejkrásněji. zuzi se tváří pohrdavě. (87)

irrtum brigittes. (85)

brigita se mylí. (88)

8.3.5. Náhrada obecného podmětu konkrétním podmětem

V němčině jsou poměrně častým jevem konstrukce s neurčitým podmětem, mimo jiné prostřednictvím konstrukce s *man*, ale také pomocí reflexivní formy nebo 3. os. pl. Právě konstrukce s *man* pro překladatele často představují výzvu, protože je nelze překládat doslovně či použitím zvrátneho pasíva, nýbrž je potřeba použít některý z osobních tvarů slovesa, popř. ještě ve spojení se zájmeny jako *všichni*, *každý*, *někdo* apod.⁶² Jedná se zde o kategorii gramaticky-sémantickou, protože v českém překladu je doplněno nové sémantické jádro, který v originále není, zároveň mizí podmětná neurčitost originálu.

dies *wird* jetzt aber *ausgelöscht*. (37)

ale ten teď *zhasneme*. (38)

da *hat man* gleich das gefühl, dass sich das universum um einen dreht. (64)

to *máš* hned pocit, že se svět točí okolo tebe. (66)

wenn *man* schnell *dahinrast*, dann scheint alles schlimme von einem abzufallen, in erster linie die arbeit, die das schlimmste ist, was einem passieren kann... (113)

když se rychle *řítíš* po silnici, všechno zlé jako by z tebe spadlo, v první řadě práce, ta je nejhorší, co může člověka potkat... (117)

8.3.6. Náhrada obecného předmětu konkrétním předmětem

F. Štícha v *Česko-německé srovnávací gramatice* rozlišuje několik komunikativních funkcí vět s nepojmenovaným předmětem, mimo jiné například poukaz na druh obvyklé sociální činnosti subjektu (např. žehlit – prádlo) či poukaz na vlastnost subjektu (kouří a pije). Zároveň uvádí, že volba mezi explicitně a implicitně pojmenovaným předmětem není dána libovůlí mluvčího či spisovatele, ale je důsledkem komplikované soustavy norem a tendencí v daném jazykovém systému.⁶³ Opět se zde jedná spíše o gramaticky-sémantickou kategorii, protože v překladu je doplněno sémantické jádro, které v originále není.

die zukunft überkommt *einen* wie ein hagelschlag. (31)

budoucnost *tě* přepadne jako krupobití. (31)

⁶² ŠTÍCHA F. *Česko-německá srovnávací gramatika*. Praha: Argo, 2003. s. 514.

⁶³ ŠTÍCHA F. *Česko-německá srovnávací gramatika*. Praha: Argo, 2003. s. 505-510.

prügeln macht spaß, was erich noch nicht weiß. (52)

někomu nařezat je zábava, což erich také ještě neví. (53)

8.3.7. Spojení dvou vět do jedné v překladu

Překladatelka v řadě případů spojila dvě souvětí v originále do jedné věty v překladu. Vzhledem k propracovanému autorčinu stylu, který je důmyslně koncipován až do poslední hlásky, se jedná o velký posun. Zdá se, že překladatelka se snaží vylepšit styl originálu, který často kvůli krátkým větám působí útržkovitě. Účinek těchto krátkých vět byl nastíněn již na str. 13.

vielleicht ein eigenes geschäft. sie kann fleißig mitarbeiten, was sie gewohnt ist. (23)

například vlastní obchod, v něm by taky mohla pilně pracovat, na což je zvyklá. (23)

komm zurück, heinz! ich liebe dich, und ich brauche dich. (24)

vrať se heinzi, já tě miluju a potřebuju tě. (23)

unsre zukunft machen wir uns selber, sagt die heinzmutter. dafür gehört sie uns aber auch, und nur uns selber. soll sie sich doch ihre eigene machen. (36)

svou budoucnost si chystáme sami, říká heinzova matka. a proto nám také patří, jen nám samotným, jen ať si brigita nachystá svou vlastní. (36)

manchmal geht sie zum friseur. das verschönt. (69)

někdy jde k holiči, to zkrášluje. (72)

8.3.8. Rozdělení jedné věty do dvou v překladu

Tento překladatelský postup je výrazně méně častý než předešlý postup, přesto však zásadním způsobem mění vyznění originálu. Opět se však jedná o velký posun, je také zahrnut do rozhovoru s překladatelkou v kapitole 8.7.

erich denkt überhaupt nicht an frauen, oder wenn, dann nur an frauen, die gar keine sind, daher gibt es für erich keine frauen, weil die frauen, die er kennt, in wirklichkeit gar keine frauen sind. (58)

erich na ženy vůbec nemyslí, a když, tak jen na ženy, které žádné ženy nejsou. takže pro ericha žádné ženy neexistují, protože ženy, které zná, ve skutečnosti žádné ženy nejsou. (60)

zuerst ist etwas in paula zerbrochen, jetzt ist auch noch die pfandflasche zerbrochen. (110)

napřed se rozbilo něco v paule. a teď je rozbitá ještě i zálohovaná láhev. (114)

vorläufig ist susi nicht bereit, verschlossen, mädchenhaft, blumig und zugemauert. (135)

zatím zuzi ještě připravená není, je uzavřená, dívčí. jako květina a zazděná. (141)

8.3.9. Interpunkční znaménka

Zde se jedná o kategorii, kterou nelze vymezit jako čistě gramatickou, protože, jak doloží vybrané příklady, posun v interpunkčních znaménkách ovlivňuje modalitu vět, a tím mění styl originálu. Jedná se tedy o kategorii gramaticky-stylistickou. Ihned na samém začátku románu dochází k posunu u interpunkčních znamének, který vede k změně modality věty:

vorwort: :

kennen Sie dieses SCHÖNE land mit seinen tälern und hügeln? (5)

předmluva

znáte tu KRÁSNOU zemi plnou údolí a kopců: : (5)

Překladatelka nezachovává dvojtečku v názvu kapitoly, ani otazník na konci první věty románu. Místo toho dvojtečku doplňuje na konec této první věty. Toto překladatelské řešení je nemotivované a především nekonzistentní, protože následující název kapitoly je v originále i v překladu také ukončen dvojtečkou, stejně jako doslov.

Podobně nemotivovaný posun je u interpunkčních znamének v druhé větě dalšího příkladu. Záměna dvojtečky za tečku v první větě je však zdařilá, překladatelka docílila stejného účinku jako originál:

doch unsre geschichte beginnt ganz woanders: : in der großstadt.

dort steht eine zweigstelle der fabrik, oder besser: , dort steht die hauptstelle der fabrik...(6)

náš příběh ovšem začíná někde úplně jinde, ve velkoměstě. tam stojí pobočka továrny, nebo lépe: stojí tam hlavní budova továrny... (6)

Změna v interpunkčních znaménkách může také zásadním způsobem změnit expresivitu sdělení, v prvních dvou příkladech níže je expresivita zvýšena (vznikají věty zvolací), v posledních dvou zase snížena (při srovnání překladu s originálem se ukázalo, že překladatelka má tendenci spíše zvyšovat expresivitu pomocí doplněných vykřičníků, než ji snižovat jejich vynecháním):

erich ist nämlich der schönste im dorf. (38)

erich je ve vsi totiž nejkrásnější! (38)

susi will ihr etwas NEHMEN. (67)

zuzi jí chce něco VZÍT! (69)

ihr haar, ihr kittel, ihre einkaufstasche, ihre dünnen beine, alle strahlen sie um die wette vor sauberkeit, wie ein weißer wirbelwind!

čistotou jí taky září vlasy, zástěra, nákupní taška, hubené nohy, to všechno září čistotou jako o závod, jako bílá vánice. (71)

der weg der ersparnisse ist jetzt: in heinz hinein, halt vor brigitte! (99)

úspory teď půjdou touto cestou: směrem k heinzovi, a od brigity radši dál. (102)

8.3.10. Odlíšné rozdělené odstavců

Bylo zaznamenáno celkem šest posunů u rozdělení odstavců. Tyto posuny byly konzultovány s překladatelkou Jitkou Jílkovou, která si vzhledem k tomu, že překlad vznikl v osmdesátých letech, nevzpomínala na motivaci pro tuto změnu, ale navrhla porovnat druhé vydání překladu s prvním vydáním, zda-li nedošlo pouze k chybě při sazbě či redakci. A skutečně – porovnání obou vydání ukázalo, že v posledních dvou příkladech bylo rozdělení odstavců v prvním vydání správné, až v druhém vydání překladu dochází k posunu, a to zřejmě při sazbě textu či po zásahu redaktora. V prvním uvedeném příkladě může být změna v rozdělení odstavců motivována snahou zachovat vyprávění o Heinzovi v odděleném odstavci. Autorka sama však není takto striktní:

von ihrer arbeit ist brigitte nicht überwältigt, weil sie einförmig ist. heinz ist, im gegensatz zu ihrer arbeit, überwältigend. (24) (konec odstavce)

heinz muss noch etwas im leben erreichen, bevor er an eine familie auch nur denken darf.

prací brigita zmožená není, protože ta je jednotvárná. (konec odstavce)

heinz ji na rozdíl od práce zmáhá. (24)

K posunu dochází také na str. 59 v originále a na str. 61 v překladu, kde chybí rozdělení hned dvou odstavců navazujících na sebe. V překladu tak vzniká poněkud nepřehledný blok textu, značně atypický pro styl tohoto románu. Další posun byl zaznamenán na str. 6 originálu i překladu:

manchmal am abend fahren die fahrräder ihre besitzerinnen nach hause. (konec odstavce)
heim. die heime stehen in derselben schönen landschaft. (6)

večer většinou jízdí kola odvázejí své majitelky domů. k domovu. domovy stojí v téže krásné krajině. (6) (konec odstavce)

K dalšímu posunu dochází na str. 136 překladu a str. 131 originálu (u spojení *der liebe gott*), který opět vede k tomu, že vzniká delší blok textu, stejně jako u posledního posunu v rozdělení odstavců, které nalezneme na str. 141 originálu (u věty *rasch, rasch, wir müssen fahren*) a na str. 148 překladu.

V rámci této kategorie je nutné ještě zmínit podobný posun jako u rozdělení na odstavce, a to nerespektování rozdělení věty. Tento posun v překladu byl zřejmě také způsoben při sazbě (v prvním vydání je věta rozdělena podle originálního znění) nebo po zásahu redaktora, který si nebyl vědom rozdělení v originále:

dieser fußboden ist kälter

als die liebe, die heiß ist und heinz heißt. (13)

podlaha jistě studí víc než láska, která je horká a jmenuje se heinz. (12)

8.3.11. Shrnutí analýzy gramatických instrukcí

Positivně lze hodnotit využití aktiva namísto četných pasivních konstrukcí v originále, dále také verbální explicitnost překladu. Jako negativní posuny je nutné označit místy nepřirozený slovosled, dále chyby v překladu (vynechání zvrátneho *se* a pravopis výrazu *na*

shledanou), změny v interpunkci, které v řadě případů zvyšují expresivitu textu, a nemotivované odlišné rozdělení odstavců a jedné věty. Četné případy shrnutí dvou vět do jedné je také nutné hodnotit negativně, stejně jako rozdělení jedné věty v originále do vícero vět v překladu. Náhrada obecného podmětu a předmětu konkrétním podmětem a předmětem patří mezi nevyhnutelné posuny způsobené systémovou odlišností obou jazykových systémů.

8.4. Stylistické instrukce

Analýza stylistických instrukcí se zaměřuje na zhodnocení, zda byla zachována plná shoda (*volle Korrespondenz*) s originálem. V románu *Die Liebhaberinnen* byla jako hlavní funkce textu stanovena funkce výrazová, proto bude analýza těchto instrukcí obzvláště důležitá, neboť plná shoda těchto instrukcí je tou nejdůležitější kategorií pro posouzení kvality překladu (viz. str. 16). Jedná se však o poměrně obtížně analyzovatelnou instrukci, protože vnímání stylu je silně individuální záležitostí. Bylo věnováno značné úsilí docílit maximální objektivnosti při posuzování jednotlivých posunů. Zde je přehled hlavních kategorií pro analýzu:

- 1) knižní výrazy,
- 2) ortografie,
- 3) posun v expresivitě,
- 4) posun ve vulgaritě,
- 5) anglicismy,
- 6) snaha o jazykovou aktualizaci,
- 7) nezachování repetice,
- 8) doplnění inkluzivního plurálu.

8.4.1. Knižní výrazy

Překladatelka v řadě případů (zejména na začátku románu) volí výrazy knižní, přestože v originále jsou použity výrazy neutrální, čímž posouvá styl románu na jinou rovinu. V prvním uvedeném příkladě se navíc jedná o básnický výraz:

geduckt bildet ihr allu-welldach einen schönen kontrast zu den laub- und nadelwäldern
ringsum. (5)

schoulena tvoří díky své hliníkové střeše krásný kontrast k listnatým a jehličnatým lesům
vůkol. (5)

die frauen, die hier arbeiten, gehören *ganz* ihren familien. (5)

ženy, které tu pracují, patří *cele* svým rodinám. (5)

und so *sterben* sie sich gegenseitig *an*⁶⁴. (17)

a tak si spolu *mřou*... (17)

8.4.2. Ortografie (použití velkých písmen)

V románu *Die Liebhaberinnen* je téměř absolutní absence velkých písmen nejen na začátku vět, ale také u vlastních a podstatných jmen. A tak místa, kde autorka velká písmena používá, jsou velmi důležitá, protože se záměrně snaží zdůraznit a vyzdvihnout popisovaný jev. Překladatelka tato velká písmena důsledně vynechává, přestože se jinak řídí stylem Jelinekové, tedy rovněž nepoužívá velká písmena na začátku vět a u vlastních jmen. Pokud by byla důsledná, velká písmena by zachovala:

ich gebe die kanne nur der schwiegermutter oder heinz, *Ihnen* aber nicht, sagt brigitte. (86)

dám konvici jen tchyni nebo heinzovi, *vám* ne, říká brigita. (89)

fremdes eigentum ist tabu. heinz ist brigittes eigentum, daher tabu. für susi und für *Euch* alle. (108)

cizí majetek je tabu. heinz je brigitin majetek, takže tabu. pro zuzi, a pro *vás* všechny. (113)

lachend hört man im *Dorf*, der erich hat sein viertel lieber als jede frau ha ha. (145)

ve *vsí* se posmívají, že erich má sklenici radši než ženskou, ha ha. (152)

V posledním uvedeném příkladě by lepším překladatelským řešením bylo převedení slova *ves* v kapitálcích (*VSI*), aby tento výraz získal stejný důraz jako v originále. Pouze velké počáteční písmeno by mohlo být matoucí, protože by vytvářelo dojem, že se jedná o vlastní jméno.

Byly také zaznamenány dva případy chybného použití velkého písmena na začátku věty, které nemá v originále oporu, patrně vzniklo po přehlédnutí redaktora, protože v prvním vydání tato velká písmena nejsou:

⁶⁴ **ansterben** = verb. irreg. neutr. welches mit dem Hülfswordte seyn verbunden wird, (*S. Sterben*.) durch den Tod eines andern zufallen. Das Lehn, das Gut ist mir angestorben. *Münchener DigitalisierungsZentrum* [online]. Poslední aktualizace 12.5.2009 [cit. 2010-09-02]. Dostupné z: http://lexika.digitale-sammlungen.de/adelung/lemma/bsb00009131_3_2_2670.

der hass wird auch immer grösser, weil die oma ihr einziges kapital.... (70)

Nenávist se stále zvětšuje, protože babi už dávno ztratila svůj jediný kapitál... (73)

ich werde es mir bis morgen überlegen, sagt heinz. (26)

Já si to do zítřka rozmyslím, říká heinz. (26)

8.4.3. Posun v expresivitě

Při analýze stylistických instrukcí bylo nejvíce posunů zaznamenáno v míře expresivity a vulgarity. Nejprve k expresivitě – ta byla v překladu na četných místech zesílena, ve větším počtu případů byla však zároveň oslabena. V prvních třech uvedených příkladech byla expresivita zvýšena (není zde zahrnuto zvýšení expresivity prostřednictvím vět zvolacích, ty již byly uvedeny v kapitole 8.3.9.). V posledních třech příkladech je naopak expresivita oslabena:

die ganze zeit während des intensiven fickens mit heinz denkt brigitte an die nusskipferl, die sind jetzt dreckig und hin, schade. (108)

po celou dobu intenzivního šoustání s heinzem myslí brigita na oříškové rohlíčky, které jsou teď zasviněné a na maděru, škoda. (112)

Plná shoda by byla zachována například překladem *špinavé a na vyhození*.

jetzt hat er paula einen vollen bauch gemacht, und schon wird er für voll genommen. (119)

teď zbouchnul paulu a už ho úplně vážně berou. (124)

Plná shoda by byla zachována například překladem *udělal plné/velké břicho*.

die familie macht launig ihre anspielungen auf dicken bauch und klotz am bein. (135/136)

familie dělá veselé narážky na tlusté břicho a kouli u nohy. (142)

Plná shoda oproti originálu by byla zachována například neutrálním překladem *rodina dělá veselé narážky*.

Nyní k několika reprezentativním příkladům oslabené expresivity:

er sagt, die beiden waren auf eine widerliche art ineinander verflochten und verschränkt. (153)

říká, že do sebe byli ošklivým způsobem zapletení a zaklesnutí. (161)

Plná shoda by byla zachována například překladem *hnusným způsobem*.

der mann sieht: jetzt habe ich noch ein weiteres geschöpf außer meiner frau, das ich verprügeln und anplärren kann, kinderfleisch ist weich, hat aber nur eine kleine fläche. (87)

muž vidí: teď mám kromě své ženy ještě další stvoření, kterému můžu namlátit a vynadat, dětské maso je měkké, ale má jen malou plochu. (90)

Plná shoda by byla zachována například překladem *seřvat*.

brigitte kann keine liebe zu ihresgleichen aufbringen, das ist alles kaputtgemacht. (66)

brigita nemůže cítit žádnou lásku k sobě rovným, to už je všechno dávno pryč. (68)

Plná shoda by byla zachována například překladem *zničené/zaniklé*.

außer brigites körper werden zur gleichen zeit noch viele andere körper auf den markt geworfen. (13)

kromě jejího těla přichází ale ve stejnou dobu na trh ještě mnoho jiných těl. (12)

Plná shoda by byla zachována například překladem *...je ve stejnou dobu vrženo na trh ještě mnoho jiných těl*.

8.4.4. Posun ve vulgaritě

Nutno podotknout, že posuny v míře vulgarity byly skutečně podstatné. Ve značném počtu případů výskytu vulgarity v originále došlo v překladu k oslabení, nejedná se zde přitom o překladatelčinu důslednou strategii nivelizace vulgarity, viz např.:

...dabei hat man es ihr gemacht, man hat es ihr gründlich besorgt, und jetzt... (17)

...udělalo se jí to pěkně, pěkně se jí tam šoupl... (16)

Vzhledem k tomu, že se jedná o žánr tzv. Anti-Heimatliteratur, tedy o parodii žánru literatury domoviny, je vulgarita jedním z prostředků, jak nastínit absenci idyličnosti čistého a nezkaženého venkova, je tedy nutné tento stylistický rys zachovat. Zde je přehled několika nejvýznamnějších posunů, které se v překladu opakovaly:

ein ortsfremder hat ihnen ins nest geschissen. (153)

cizák jim nakálel do hnízda. (161)

Dále byl zaznamenán překlad německého *scheißer* (70) jako *posera* (73), *verschissene hosen* (70) jako *pokaděné kalhoty* (73) a *scheißkram* (94) jako *pitomosti* (97) a nakonec *scheißfraß* (70) jako *podělané žrádlo* (73).

sie muss auch noch einen mann sauberhalten, der sich oft und oft bekotzt und manchmal sogar *anpissst*. (145)

musí také udržovat v čistotě muže, který se často, přechasto poblíje, a někdy dokonce *počůrá*. (152)

das missverständnis brigittes besteht darin, dass susi sehr wohl ihre interessen einem kleinen kinde unterordnen könnte, wenn das kind nur aus dem richtigen *schwanze* quillt. (123)

brigitino nedorozumění spočívá v tom, že by zuzi své zájmy malému dítěti klidně podřídít uměla, jen kdyby dítě vytrysklo ze správného *údu*. (129)

in paulas *möse* geht schon seit langer zeit nichts mehr vor sich. (151)

v paulině *dirce* už se dlouho nic neděje. (160)

Dále byl zaznamenán překlad *möse* jako *pinda* – *ale paulu bolí jen pinda*. (93)

8.4.5. Anglicismy

Spisovatelka v několika případech používá anglicismy, které jsou však v němčině přirozenější než v češtině, jako důkaz postačí nahlédnutí do jednoho z nejpopulárnějších německých týdeníku *Der Spiegel*. Překladatelka tyto anglicismy převádí v řadě případů pomocí transkripce, tento převod však není vhodný, protože působí v češtině nepřirozeně a spíše by se nabízel překlad pomocí českého ekvivalentu:

paulas hirn hat gelernt, in solchen fällen wie ein *computer* zu arbeiten. (30)

paulin mozek se naučil pracovat v takových případech jako *computer*. (31)

susi erklärt, dass dieses kleine *baby* in seinem kinderwagen noch nichts von alledem weiß, und dass sie gedenkt, alles häßliche von ihm fernzuhalten. (125)

zuzi prohlašuje, že to malé *baby* v kočárku o tom všem ještě nic neví a že ona má v úmyslu uchránit je od všeho ošklivého. (130)

zuerst muss ich mir einen status erarbeiten, der mir befähigt, überhaupt eine zukunft haben zu DÜRFEN. (14)

napřed se však musím dopracovat k statusu, který mi umožní, abych vůbec nějakou budoucnost mít SMĚLA. (13)

sekretärinnen haben oft ein hobby. (45)

sekretářky často mívají hobby. (46)

Byl zaznamenán jeden případ explicitace anglicismu, tento postup, který čtenáři usnadňuje porozumění, je nutno hodnotit pozitivně:

das meint sunny susi. (65)

to si myslí sunny zuzi. zuzi sluníčko. (68)

8.4.6. Snaha o jazykovou aktualizaci

Jak již bylo detailně popsáno v úvodní části této práce, v kapitole 6, Jelineková je známá jako spisovatelka, která boří jazykové hranice, hraje si se slovy a vkládá je do nového, neobvyklého kontextu. Vytváření nových aktualizovaných kompozit (viz kapitola 8.2.5.) je také projevem její práce s jazykem. I překladatelka se snažila tento rys její tvorby v překladu zachovat, což kvůli odlišným jazykovým systémům nebylo vždy možné na stejných místech jako v originále, přesto bylo identifikováno několik případů, které nelze vysvětlit jinak, než snahou o jazykovou aktualizaci:

asthma, der stiefvatta, der so heißt, weil es asthmatiker ist, lässt die beiden klapprigen weiber funktionieren, dass es eine freude ist. (77)

astma, očím, kterému tak říkají, protože je astmatik, má obě rozhašené ženy k tomu, aby fungovaly, až je radost pohledět. (80)

Překladatelka se spojením *rozhašené ženy* zřejmě snaží ženy prezentovat jako neživý objekt, jelikož se většinou mluví o nějaké rozhašené věci, nikoliv o osobě. Nabízí se přímější varianta *vetché/chabé ženy*. O tom, že se jedná skutečně o jazykovou aktualizaci, svědčí skutečnost, že v Českém národním korpusu nebyl nalezen žádný podobný výskyt tohoto spojení.

ihr fallen viele worte und die dazugehörigen gegenstände ein, sie gibt sie alle im augenblick des einfallens wieder von sich. (80)

napadá ji mnoho slov a k nim příslušných předmětů, v okamžiku nápadu je všechny dává k dobru. (83)

Přestože by se na první pohled mohlo jednat o interferenci, překladatelka zde velmi důmyslně zachovává německou slovní hříčku (*ihr fallen gegenstände ein...im augenblick des einfallens... x napadá ji mnoho slov...v okamžiku nápadu*).

was ihr droht, ist das ausbleiben von ihrem monatlichen übel. (92)

hrozí jí vynechání periodické potíže. (94)

I v posledním uvedeném příkladě je patrné, nakolik se překladatelka snaží kompenzovat jazykovou aktualizaci originálu. Slovo *periodické* zde má význam opakované činnosti, je to také označení pro menstruaci. Jedná se o inovativní využití polysémie, ke kterému se ráda uchyluje i spisovatelka samotná, viz.: *und gute Menschen gehen in ihr ein und aus* (do továrny) (5), kde *eingehen* může odkazovat nejen na *vcházení*, ale také na *hynutí*.

Snahy o jazykovou aktualizaci je nutné hodnotit kladně, jelikož, jak uvádí Reissová, u překladu textů s hlavní funkcí výrazovou není cílem otročský převod jednotek z jazyka A do jazyka B, nýbrž cílem je „*formování ekvivalentů na základě předlohy*“.⁶⁵ Jedná se tedy o docílení adekvátních výrazů v cílovém jazyce, překladatel tudíž musí při překladu projevit kreativitu, kterou překladatelka skutečně projevila. To, že místy se jazyková aktualizace vyskytuje na místech, kde v originále není, není podle Reissové chybou, musí se vždy vzít v potaz, zda se jedná o stylistický ekvivalent, jehož cílem je vyrovnat celkovou estetickou ekonomii⁶⁶.

8.4.7. Nezachování repetice

Román *Die Liebhaberinnen* se vyznačuje častým výskytem repetice, nejen slovních, ale i částí vět. Překladatelka ve většině případů opakování zachovala, ale ne důsledně. To sice do jisté míry vede k „upravenějšímu“ stylu překladu, ale protože se jedná o natolik významný rys originálu, měl být zachován skutečně všude:

⁶⁵ REISS K. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. München: Max Hueber Verlag, 1971. s. 39. (překlad R.J.)

⁶⁶ REISS K. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. München: Max Hueber Verlag, 1971. s. 43. (překlad R.J.)

es sieht fast so aus, als ob man sich geradezu seine letzten winzigen energien sein leben lang aufgespart hätte, um dann langsam und schmerzhaft getötet zu werden, verwüestet zu werden. für wen hat der vatta diesen unterleib denn letzten endes verwüestet? (76)

skoro jako by si člověk celý život přímo šetřil tu poslední nepatrnou energii, aby se pak dal pomalu a bolestně plenit a zabíjet. pro koho nakonec tatí pustošil tenhle podbřišek? (79)

mit brigitte und heinz geht es gut, dass sie auch noch einen buben bekommen werden: harald.

mit paula und erich geht es schlecht. sie werden ein jahr später noch einen buben dazubekommen: karl. (138)

brigitě a heinzovi to půjde tak dobře, že ještě budou mít i kluka: haralda.

paule a erichovi to vychází špatně. za rok budou mít ještě chlapce: karla. (145)

dort herrscht paula vor. sie herrscht über ihr älteres und ihr jüngeres kind vor. (144)

tam paula dominuje. vládne nad svým starším a mladším dítětem. (151)

8.4.8. Doplnění inkuzivního plurálu

V překladu byl na několika místech doplněn inkuzivní plurál, tato kategorie je na pomezí mezi stylistickými instrukcemi a sémantickými instrukcemi, protože zde dochází k doplnění nového významového jádra. Toto doplnění zesiluje ironický hlas vypravěčky, který jasně vystupuje z textu a s distancovaností komentuje děj:

hoffentlich endet sie nicht schon, bevor sie überhaupt noch richtig begonnen haben. Und hoffentlich gehört das bessere leben... (21)

doufejme, že neskončí dřív, než vůbec stihnou začít. a doufejme, že ten lepší život... (20)

gratulation, erich. (119)

gratulujeme, erichu. (124)

was ist das, was da so leuchtet? (21)

copak se nám tu tak blyští? (21)

8.4.9. Shrnutí analýzy stylistických instrukcí

Nejzávažnějším negativním posunem ve stylistických instrukcích je snížení míry vulgarity a expresivity, které jsou důležitým prostředkem parodie rysů literatury domoviny. Využití knižních výrazů je také nutné hodnotit negativně, protože výrazně mění styl originálu, je nutné také vytknout nerespektování ortografie originálu a dvě chybná použití velkých písmen na začátku vět, které nemají oporu v originále (pravděpodobně byla způsobena redaktorem), a nakonec nezachování repetice, která jsou význačným stylistickým prostředkem originálu.

Naopak pozitivní jsou veškeré snahy o jazykovou aktualizaci, kterými se překladatelka snaží zachovat výchozí styl. Doplnění inkluzivního plurálu, které zesiluje ironický hlas vypravěčky, je vzhledem k oslabení vulgarity a expresivity nutno hodnotit pozitivně, protože ironie je také důležitým stylistickým rysem výchozího textu.

8.5. Vnějazykové determinanty

8.5.1. Užší situační zřetel

Překladatelka v naprosté většině případů správně pochopila a převedla situace vyobrazené v originále. Nejzávažnější případy nepochopení situace v originále byly již uvedeny v sémantických instrukcích, a to:

die öffentlichkeit billigt ausdrücklich paulas absurde und demütigende anstrengungen, ein kostbares wild zu erjagen. (118)

veřejnost se pauliným absurdním a ponižujícím snažením ulovit vzácnou zvěř výslovně baví. (123)

paula kriecht, mit dem kind beschwert, heimwärts...mehrmals schlägt paula lang hin, weil es so finster ist. (121)

paula se plazí obtěžkána dítětem domů...paula se často dlouho tluče do břicha, protože je taková tma. (126)

V prvním příkladě překladatelka chybně převedla sloveso *billigen* (tedy *schvalovat*, *být pro něco*) a v druhém příkladě chybně převedla německé sloveso *hinschlagen* (tedy *upadnout*).

I v dalších dvou příkladech nebyla správně pochopena vyobrazená situace v originále, což vedlo k zásadní změně v ději – v prvním příkladě se zdá, že překladatelka převedla pouze význam německého *zuerst* a nezohlednila přitom význam kolokace *erst recht* (*tím spíš*), v druhém příkladě překladatelka nejspíše z nepozornosti převádí *heimlich* jako *doma* kvůli podobnosti německých slov *heim* (doma) a *heimlich*.

...geh deshalb erst recht weg von hier und dorthin, wo das bessere ist...(40)

...jdi tedy napřed pryč odsud, jdi tam, kde je to lepší...(40)

wenn sie doch heimlich eins in den mund stecken, gibt es gleich eine, dass die zähnen wackeln. (88)

když si přece jen doma strčí bonbon do pusy, hned jednu dostanou, až se jim zoubky rozviklají. (91)

8.5.2. Věcný faktor

Z překladu románu jasně vyplývá, že překladatelka porozuměla vyobrazené skutečnosti v textu, má tedy potřebné znalosti k porozumění textu, protože volí v téměř absolutní většině případů správné lexikální ekvivalenty (pro nejzávažnější příklady nepochopení, o čem se v textu mluví, viz předešlá kapitola 8.5.1.). Z analýzy je však patrné, že do určité míry chybí znalost německých frazeologismů, viz str. 33.

8.5.3. Faktor místa a času

Originál románu vyšel v roce 1975, překlad Jitky Jílkové vyšel v prvním vydání v roce 1999 a v druhém vydání v roce 2008. Překlad tedy není problematický pro časovou vzdálenost.

Pokud jde o faktor místa, v originále lze nalézt typicky rakouské výrazy (*feschak, Spengler, Selcher* apod.), které zrcadlí vázanost na místo vzniku románu. Tyto výrazy byly převedeny bezpříznakově. Při kritice překladu byl zaznamenán postup vysvětlujícího překladu u jedné kulturní reálie, která by jinak pro českého čtenáře nebyla srozumitelná:

Paula solidarisiert sich lieber mit ihrer besten Freundin, mit Uschi Glas, oder mit ihrer zweitbesten Freundin, dieser hübschen Frau von diesem hübschen schwarzen Schlagersänger (schwarzhaarigen). (29)

Paula je radši solidární se svou nejlepší přítelkyní, Uschi Glasovou, *kteřá hraje nšo-či*, nebo se svou druhou nejlepší přítelkyní, tadytou hezkou blond ženou tohodle hezkého černého (černovlasého) populárního zpěváka. (29)

Tento postup je nutné hodnotit pozitivně, je však otázkou, zda doplnění je dostačující, aby čtenář pochopil, že Uschi Glasová je herečka.

8.5.4. Faktor příjemce

Charakterizovat příjemce originálu je obtížné, protože jediné, co je spojuje, je zájem o současnou rakouskou literaturu. Čtenáři mohou být mladší i starší, budou však spíše vzdělanější, protože romány Jelinekové po tematické a stylistické stránce nepatří mezi odpočinkovou či „lehkou“ četbu.

Jazykových prostředků, které mohly být ovlivněny výchozím příjemcem, je v tomto románu mnoho – jedná se o veškeré jazykové aktualizace, kterými Jelineková boří zažitě významy. Překlad lze hodnotit, pokud jde o převod jazykových aktualizací, jako velmi zdařilý. Nesnaží se doslova převést všechny případy aktualizace, ale tam, kde to není možné, je převádí neutrálně.

8.5.5. Závislost na mluvčím

Text má hlavní funkcí výrazovou, proto bylo v tomto případě důležité zachovat autorčin idiolekt, který se projevuje jak na lexikální, gramatické, tak i na stylistické rovině. Styl Jelinekové byl podrobně analyzován v kapitole 6 a na základě této analýzy lze konstatovat, že překladatelce se tento styl, tedy i idiolekt, podařilo zachovat. Samozřejmě to nebylo možné úplně všude, protože jazykové systémy němčiny a češtiny se liší. Negativně je nutné hodnotit zachování řady anglicismů v překladu, které v češtině mnohdy působí nepřírozeně, viz str. 58. Největší výtka patří celkovému oslabení vulgarity a expresivity, protože vulgarita a expresivita jsou význačnými rysy autorčina idiolektu.

8.6.6. Afektivní implikace

Jak již bylo uvedeno v předešlé kapitole, v překladu se mění celkové vyznění textu, pokud jde o míru vulgarity a expresivity, pro bližší analýzu viz str. 56–58. Doplnění inkluzivního plurálu zesiluje ironický hlas vypravěčky, který díky tomuto posunu jasně vystupuje z textu a s distancovaností komentuje děj.

8.6.7. Shrnutí vnějazykových determinantů

Bylo zaznamenáno pouze několik málo případů nesprávného převedení situace vyobrazené v originále, z překladu jasně vyplývá, že překladatelka celkově porozuměla vyobrazené skutečnosti v textu. Překlad není problematický kvůli časové odlehlosti, ani z geografického hlediska. Styl Jelinekové byl zachován, největší výtka patří oslabení vulgarity a expresivity, které mění celkové vyznění textu. Je nutné vyzdvihnout doplnění inkluzivního plurálu, které zesiluje vypravěččin ironický hlas.

8.6. Životopis překladatelky Jitky Jílkové⁶⁷

Narozena v březnu 1954 v Plzni. Již na základní škole se učila němčinu jako cizí jazyk, v roce 1973 maturovala na gymnáziu s rozšířenou výukou jazyků. Po maturitě absolvovala roční kurs na Jazykové škole v Praze, který byl zakončený státní zkouškou z němčiny a ruštiny. V roce 1991 promovala na Univerzitě Karlově v Praze z oboru teorie kultury. V letech 1983–1985 pracovala jako knihovnice v Památníku národního písemnictví. Dále pracovala na Rakouském velvyslanectví v Praze (1986–1992), tři roky působila na kulturním oddělení velvyslanectví. V letech 1993–1997 pracovala na volné noze jako překladatelka, tlumočnice a organizovala kulturní akce. Od roku 1997 působí jako ředitelka Pražského divadelního festivalu německého jazyka. V roce 2005 obdržela rakouský Zlatý odznak za zásluhy o Rakouskou republiku (*Das goldene Ehrenzeichen für Verdienste um die Republik Österreich*). Dnes překládá zejména z němčiny, z ruštiny pouze okrajově, věnuje se především překladům odborných publikací, prózy a divadelních. Má dvě děti.

Zde je přehled její nejvýznamnější překladatelské činnosti⁶⁸:

Handke, Peter: *Tři pokusy* (Die drei Versuche; Praha: Prostor, 1993),

Ingrisch, Lotte: *Vídeňský tanec smrti. Věnováno hranostajovi chrlícímu oheň* (Wiener Totentanz; Praha: Dilia, 1992),

Jelinek /Jelineková/, Elfriede: *Co se stalo, když Nora opustila manžela, aneb Opory společnosti* (Was geschah, nachdem Nora ihren Mann verlassen hatte, oder, Stützen der Gesellschaften; Praha: Dilia, 1994),

Jelineková, Elfriede: *Milovnice* (Die Liebhaberinnen; Praha: Mladá fronta, 1999)

Widmer, Urs: *Top dogs* (Top dogs; Praha: Divadelní ústav, 1997),

Turrini, Peter: *Klasik v pornoshopu* (Grillparzer im Pornolanden; Praha: Dilia, 1998),

Jelinek /Jelineková/, Elfriede: *Pianistka* (Die Klavierspielerin; Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004),

Jelineková, Elfriede: *Lačnost* (Gier; Praha: Odeon, 2006),

Arjouni, Jakob: *Všechno nejlepší, Turku!* (Happy birthday, Türke!; Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008).

⁶⁷ NÁRODNÍ DIVADLO. *Jitka Jílková, životopis* [online] [cit. 2011-11-15]. Dostupné z: <http://archiv.narodni-divadlo.cz/Dokument.aspx?jz=cs&dk=Umelec.aspx&ju=11711&pn=456affcc-f401-4000-aaff-c11223344aaa>.

⁶⁸ OBEC PŘEKLADATELŮ. Jílková Jitka [online]. [cit. 2011-11-15]. Dostupné z: http://www.obecprekladatelu.cz/_ftp/DUP/J/JilkovaJitka.htm.

8.7. Rozhovor s překladatelkou

Po ukončení kritiky překladu na základě modelu K. Reissové byl proveden rozhovor s překladatelkou Jitkou Jílkovou, ke kterému velmi ochotně svolila. Z rozhovoru vyplynulo, že překlad románu *Die Liebhaberinnen* vznikal postupně během osmdesátých let minulého století, první vydání vychází tedy s poměrně velkým zpožděním až v roce 1999. Překladatelka objevila Elfriede Jelinekovou při své práci v Památníku národního písemnictví, kde se začala blíže zajímat o současnou rakouskou literaturu. Jak uvedla, právě Jelineková jí „zůstala za nehty“, rozhodla se proto přeložit román *Die Liebhaberinnen* do češtiny. U výběru této spisovatelky jí také motivovalo, že se v té době nejednalo o význačnou osobnost, která by budila pozornost. Bylo tedy svým způsobem „bezpečné“ překládat právě její román, protože v té době měl omezený okruh čtenářů.

Pro kritiku překladu bylo přínosné, že překladatelka umožnila nahlédnout do překladatelského procesu – překlad nejprve vznikal psaný v ruce, až později byl překladatelkou přepsán do elektronické podoby. Jitka Jílková při rozhovoru poznamenala, že při prepisování provedla řadu změn, protože se od doby, kdy překlad dokončila, zdokonalila v němčině a odhalila v překladu chyby. Je možné, že právě v této fázi došlo k vynechání několika vět (viz kapitola 8.1.2.3.) a také ke spojování a rozdělování vět (viz kapitoly 8.3.7. a 8.3.8.). Překladatelka také poznamenala, že u spojování vět a jejich rozdělování se neřídila žádnou vědomou strategií, ale je možné, že k posunům došlo kvůli absenci velkých písmen v originále, která mohla snadno vést k přehlédnutí konce a začátku vět. Je pravděpodobné, že také odlišné rozdělení odstavců v překladu (viz kapitola 8.3.10.) bylo způsobeno následným prepisováním překladu do počítače.

První vydání bylo redigované Michaelou Jacobsenovou, druhé vydání překladu bylo upravené redaktorem Tomášem Dimterem, Jitka Jílková neprovedla žádné úpravy v textu. Překladatelka hodnotila spolupráci s redaktorkou při prvním vydání nesmírně kladně, neuvedla žádné sporné body. Porovnání druhého vydání s prvním vydáním překvapivě odhalilo, že redaktor do překladu zanesl několik chyb, například u rozdělení odstavců, vynechaných vět či velkých písmen na počátku vět.

U převodu vulgarity v překladu shrnuje Jitka Jílková své stanovisko takto: „...*jsem pevně přesvědčená, že některé vulgarismy znějí v češtině mnohem silněji než v němčině, a to navíc v kombinaci se spisovnou češtinou,*“ a „...*protože Jelineková píše v Hochdeutsch, musí se překládat do spisovné češtiny, z čehož příliš silné vulgarismy neorganicky trčí.*“ Další impuls, který vedl k oslabené míře vulgarity, byla snaha do určité míry opatrně seznámit

české čtenáře s osobitým stylem spisovatelky Elfriede Jelinekové, který byl v devadesátých letech ojedinělý. Překladatelka přiznává, že u případného třetího vydání románu by bylo možné uvažovat o úpravě vulgarismů, které se od devadesátých let staly v literatuře běžným jevem, český jazyk v literatuře od té doby do určité míry „zhrubnul“, překlad vulgarismů by proto dnes mohl být expresivnější.

Překladatelka při překladu nekonzultovala autorku, kontaktovala ji pouze v rámci práce na Pražském divadelním festivalu německého jazyka.

IV. ZÁVĚR

Analýza překladu románu *Die Liebhaberinnen* na základě modelu K. Reissové odhalila v překladu Jitky Jílkové určité posuny, ale také kladné aspekty. Nejdůležitějším závěrem analýzy je, že byla zachována hlavní funkce textu, tedy funkce výrazová a také funkce zobrazovací. V překladu bylo zachováno jak sdělení, tak i většina výrazových prostředků použitých k jeho vyjádření. Nyní krátce ke shrnutí nejzávažnějších posunů a hlavních pozitivních rysů překladu.

U sémantických instrukcí byly jako hlavní nedostatek stanoveny případy doplnění, které zesilují intenzitu děje, četné výpusťky, a to dokonce na rovině vět, významové posuny u frazeologismů a posuny, kdy byl význam překladu opačný než význam originálu (vynechání záporu u přísudku, záměna *šťastného dětství* za *nešťastné* apod.). Naopak kladně je třeba hodnotit veškeré významové posuny motivované například rýmem či vysvětlující překlad u kulturní reference, které by český čtenář jinak nemusel porozumět.

V lexikálních instrukcích byly hlavním nedostatkem posuny při převodu obrazných vyjádření, které vedly k oslabení expresivity děje. Menší výtky se týká také občasných interferencí. Je nutné pochválit překlady slovních hříček a neotřelých kompozit a v neposlední řadě také bezpříznakový převod rakouské němčiny.

V třetí analyzované skupině instrukcí, v instrukcích gramatických, je třeba vytknout místy nepřírozený slovosled, dále četné rozdělování a spojování vět a chyby v překladu (chybný pravopis u výrazu *na shledanou* a vynechání zvrátneho *se*). Kladně se hodnotí využití aktiva namísto četných pasivních konstrukcí v originále a verbální explicitnost v překladu.

Analýza stylistických instrukcí stanovila jako nejzávažnější posun snížení míry vulgarity a expresivity. Z rozhovoru s překladatelkou však vyplynulo, že posun u vulgarity byl způsoben obavou z reakce čtenářů a snahou vyhnout se tomu, aby příliš silné výrazy „*neorganicky*“ nevystupovaly z textu. Pozitivně je třeba hodnotit veškeré snahy o jazykovou aktualizaci a doplnění inkluzivního plurálu, které zesiluje ironický hlas vypravěčky.

Jak již bylo uvedeno v teoretické části práce, model K. Reissové byl rozšířen o dvě hlediska – roli redaktora a zhodnocení rysů stylu překladatelského. Role redaktora byla při překladu románu *Die Liebhaberinnen* zásadní, a to zejména u druhého vydání, protože obsahuje řadu chyb, které se v prvním vydání nevyskytovaly, například velká písmena na začátku vět, vynechané věty a odlišné rozdělení odstavců.

Pokud jde o rysy stylu překladatelského, zaslouží si překlad chválu – jsou zde mírné náznaky tohoto stylu, zejména u tendence oslabovat expresivitu, nedochází však k významné míře zlogičťování, bylo zaznamenáno pouze několik případů explicitace (viz kapitola 8.1.1.4.), formální vyjádření syntaktických vztahů je spíše výjimkou nežli pravidlem (viz kapitola 8.3.4.) a nedochází k malému využití synonym.

I přes veškeré analyzované posuny se jedná o nesmírně kvalitní a pečlivý překlad, kde řada chyb byla zcela zbytečně způsobena redaktorem při druhém vydání. Překlad splňuje požadavek, který uvádí J. Levý v díle *Umění překladu*: „...*překlad musí samozřejmě být co možná přesnou reprodukcí původního díla, ale především musí být hodnotným literárním dílem českým, jinak mu nepomůže sebevětší doslovnost*“.⁶⁹ Metoda překladu je věrná (až na mírné odchylky, které byly analyzovány v empirické části práce), ale nikoliv doslovná, a zároveň není příliš volná, přestože Jelineková sama k volnosti a k rozšíření svých děl při překladu vybízí. Pokud by v budoucnu vyšlo třetí vydání překladu, lze navrhnout mírné přepracování vulgarismů a zvýšení expresivity, aby překlad byl v tomto ohledu o něco věrnější původnímu znění. Současní čtenáři již Elfriede Jelinekovou znají a vulgarita a silná expresivita pro ně již nejsou zarážející či překvapující jako v devadesátých letech minulého století.

⁶⁹ LEVÝ, J. *Umění překladu*. Praha: Železný, 1998. s. 89.

V. SUMMARY

The translation analysis of the novel *Die Liebhaberinnen* based on Katharina Reiss' model from her work *Translation criticism, the potentials and limitations* has revealed certain shifts in the translation of Jitka Jílková but also several strong points. The most important conclusion of the analysis is that the dominant text function has been maintained – the expressive function, together with the informative function. We shall now proceed to a brief summary of the analysis.

The analysis of semantic features revealed that the biggest shifts were caused by added expressions (mainly particles and adverbs) which intensified the plot, then by numerous omissions (even of entire sentences), distorting the original meaning of idioms and there were a few recorded cases of the original plot being entirely altered (e.g. substituting a *happy childhood* for an *unhappy* one). All motivated alterations in the translation, caused for example by the effort to maintain rhyme, must be praised, together with one recorded case of the translator explaining a cultural reference, which otherwise would not have been understandable to the Czech reader.

Several shifts also occurred in the translation of figurative expressions, as the analysis of lexical features showed. These led to a weaker expressiveness in comparison to the original. The translation of numerous wordplays must be commended, together with the translation of innovative compound words and the neutral translation of typically Austrian expressions.

The third analysed group of features – grammatical features – revealed an occasional tendency of the translator resorting to unnatural word order which copied the German original, there were also numerous cases of the translator dividing and joining sentences and some grammatical errors were recorded too. On the other hand the translator must be praised for not taking over numerous passive constructions and instead using more natural, active constructions and lastly for adding verbs in non-verbal sentences.

The analysis of stylistic features showed two large shifts in the level of vulgarity and expressive phrases. However the interview with Jitka Jílková clarified that the weakened vulgarity was caused out of fear how readers in 1999 would have reacted to the same level of vulgarity as we find in the original novel, she also feared that vulgarisms that were too strong would "inorganically" protrude from the text. In case of a third publication this could be altered, as today's readers are no longer so easily shocked and, more importantly, today they are acquainted with the style of E. Jelinek. The analysis of stylistic features revealed that the

translator, where possible, faithfully reproduced innovative linguistic devices and added the use of the inclusive plural, thereby strengthening the narrator's ironic voice.

K. Reiss' model was expanded slightly to include the role of the editor and analyse to what extent the translation is marked by translationese style. Surprisingly, the editor of the second publication of the novel introduced several errors into the translation, for example capital letters in wrong places, missing sentences or even different division of paragraphs.

It is necessary to emphasize that the translation bears almost no signs of the so-called translationese style, which J. Levý explores in his work *The Art of Translation* – there are almost no attempts to make the text more logical or explicit (with the exception of adding verbs into non-verbal sentences) and there are no signs of the translator not using enough synonyms. The only mark of this style is the tendency to weaken the expressiveness of the original.

The analysis has shown that the translation of Jitka Jílková is of very high quality, it is faithful and yet not literal, and that several of the identified errors and shifts were caused during editing. Although E. Jelinek herself urges translators to adapt her works during translation and feel free to expand them even by a third of the text, Jitka Jílková did not resort to this method.

VI. BIBLIOGRAFIE

Primární literatura:

JELINEK Elfriede. *Die Liebhaberinnen*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag, 2008.

JELINEKOVÁ Elfriede. *Milovnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999.

JELINEKOVÁ Elfriede. *Milovnice*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 2008.

Sekundární literatura:

BEČKA, J.V. *Česká stylistika*. 1. vydání. Praha: Academia, 1992.

BARTSCH, K./HÖFLER G.A. Elfriede Jelinek. Graz: Literaturverlag Droschl, 1991.

BRUNNER M.E. *Die Mythenzertrümmerung der Elfriede Jelinek*. Neuried: Ars Una Verlag, 1997.

CIVÍNOVÁ, Petra. Léčivo z Rakouska. *Host*, 15, 1999, č. 10, Příl. Recenzní příloha.

ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda*. Praha: Karolinum, 2004.

GREPL, M. et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2003.

HOCKE, G.R. *Manierismus in der Literatur*. Reinbek bei Hamburg: 1959.

JUNGMANNOVÁ, Lenka. Zrcadlový příběh aneb Milovnice hrozí zleva. *Lidové noviny*, 12, 23.11.1999, č. 273.

KUNKEL-RAZUM, K. *DUDEN: Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim: Dudenverlag, 2007.

LEVÝ, J. *Umění překladu*. Praha: Železný, 1998.

MAYER V./KOBEG R. *Elfriede Jelinek, Ein Porträt*. 1. Auflage. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag, 2006.

NEWMARK, P. *About translation*. Clevedon; Philadelphia; Adelaide: Multilingual Matters, 1991.

POPOVIČ, A. *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran, 1975.

REISS, K. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. Würzburg: Max Hueber Verlag, 1971.

SCHESTAG, U. *Sprachspiel als Lebensform: Sprachuntersuchungen zur erzählenden Prosa Elfriede Jelineks*. Bielefeld : Aisthesis Verl., 1997.

SIEBENSCHIEN, Hugo a kol. *Velký německo-český slovník*. Voznice: LEDA, 2006.

ŠTÍCHA F. *Česko-německá srovnávací gramatika*. Praha: Argo, 2003.

Elektronické zdroje:

AUGUSTOVÁ, Z. Causa Elfriede Jelinek. *Reflex* [online], 02.04.2005. Dostupné z: <http://www.reflex.cz/clanek/stary-reflex-reflex-cz/17348/causa-elfriede-jelinek.html>.

AUGUSTOVÁ, Z. Anti-román Milovnice. *Literární noviny* [online], 9. 2. 2000. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNIII/11.2000/7/10.png>.

DOLANSKÁ, N. Člověka nesmí přejít zdravá zlost. *MF DNES* [online], 24.10.2004. Dostupné z: http://kultura.idnes.cz/cloveka-nesmi-prejit-zdrava-zlost-drx-/literatura.aspx?c=A041022_191227_literatura_gra.

FREIE UNIVERSITÄT BERLIN. *Arbeitsbibliographie zu Elfriede Jelinek 1986-2008*. [online] 12.08.2010. Dostupné z: <http://www.geisteswissenschaften.fu-berlin.de/v/jelinek/primaerliteratur/erstveroeffentlichungen/index.html>.

GROPP, Rose-Maria, SPIEGEL, Hubert. Ich renne mit dem Kopf gegen die Wand und verschwinde. *Frankfurter Allgemeine Zeitung* [online], 8.11.2004. Dostupné z: <http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/elfriede-jelinek-ich-renne-mit-dem-kopf-gegen-die-wand-und-verschwinde-1196979.html>.

MÜNCHNER DIGITALISIERUNGSZENTRUM. *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart* [online]. 12.5.2009. Dostupné z: http://lexika.digitale-sammlungen.de/adelung/lemma/bsb00009131_3_2_2670.

NÁRODNÍ DIVADLO. *Jitka Jilková, životopis* [online]. Dostupné z: <http://archiv.narodni-divadlo.cz/Dokument.aspx?jz=cs&dk=Umelec.aspx&ju=11711&pn=456affcc-f401-4000-aaff-c11223344aaa>.

NOBEL MEDIA AB. *The Nobel Prize in Literature 2004* [online] c2011. Dostupné z: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/2004.

OBEC PŘEKLADATELŮ. *Jilková Jitka* [online]. Dostupné z: http://www.obecprekladatelů.cz/_ftp/DUP/J/JilkovaJitka.htm.

PAŠMIK, J. *Nobelova cena pro Pianistku*. *Respekt* [online], 11.-17.10.2004. Dostupné z: [http://respekt.ihned.cz/index.php?p=R00000_d&&article\[id\]=36227880](http://respekt.ihned.cz/index.php?p=R00000_d&&article[id]=36227880).

RUSSWURM, Roland. *Sprache in Österreich* [online]. 26.2.2006. Dostupné z: <http://www.ostarrichi.org/oesterreich-3447-at-durch+die+Finger+schauen.html>.

PŘÍLOHA 1

Přehled vydaných děl Elfriede Jelinekové v českém překladu:

Próza:

- *Paula* (Paula). In: Třikrát z Rakouska, Světová literatura, 6/1978 – přel. Svatopluk Horečka,
- *Milovnice* (Die Liebhaberinnen). Praha: Mladá fronta, 1999 – přel. Jitka Jílková,
- *Pianistka* (Die Klavierspielerin). Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004 – přel. Jitka Jílková,
- *Lačnost* (Gier). Praha, Odeon 2006– přel. Jitka Jílková,
- *Vyvrhelové* (Die Ausgesperrten). Praha: Mladá fronta, 2010 – přel. Jitka Jílková,

Drama:

- *Co se stalo, když Nora opustila manžela, aneb Opory společnosti* (Was geschah, nachdem Nora ihren Mann verlassen hatte, oder Stützen der Gesellschaften). Praha: Dilia, 1994 – přel. Jitka Jílková,
- *Klára S.; Nemoc aneb Moderní ženy; on není jako on* (Clara S., er nicht als er, Krankheit oder Moderne Frauen). Brno: Větrné mlýny, 2001 – přel. Barbora Schnelle a Zuzana Augustová,
- *Poutník* (Der Wanderer). Praha: Aura-Pont, 2005–2008 – přel. Zuzana Augustová,
- *Sbohem: 3 malá dramata* (Lebewohl, Schweigen, Tod und das Mädchen II). Praha: Brkola, 2008 – přel. Zuzana Augustová a Barbora Schnelle,
- *Smrt a dívka I, II, III, IV* (Der Tod und das Mädchen). Praha: Aura-Pont, 2005–2008 – přel. Barbora Schnelle,
- *Sportštyk, aneb Sportovní drama* (Ein Sportstück). Praha: Brkola, 2008 – přel. Zuzana Augustová,
- *Totenauberg* (Totenauberg). Praha: Brkola, 2008 – přel. Barbora Schnelle